БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1925 чылда үндезилеттинген

1961 ч.
ДЕКАБРЬ
15
ПЯТНИЦА
№ 295 (5085).

Өртээ 2 көп.

ЧЕРНИҢ БҮГҮ БАЙЛААН—ТӨРЭЭН ЧУРТКА БАРААН БОЛДУРАР

МОСКВА. (СЭТА). Россия Федерациязының кара хөрзүннүг эвес зоназының автономнуг республикаларының болгаш областарының көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралы В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң спорт ордузунга ийиги хүн үргүлчүлеп турар.

Чөвүлел хуралдың ажылынга эштер Г. И. ВОРОНОВ, Д. С. ПОЛЯНСКИЙ, М. А. СУСЛОВ, Н. С. ХРУЩЕВ, Н. М. ШВЕРНИК, И. В. СПИРИДОНОВ олар киржип турар.

Россияның калбак- делгем крайының көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң эң-не чугула айтырыгларын чер болгаш мал ажылының мастерлери, эртемденнер, партия болгаш совет ажылдакчылар Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары-биле кады чугаалажып көрүп турарлар.

Черниң үнүш-дүжүткүрүн көдүрери, чер ажылының хөөп олуртур культуралар ээлчештир'тарыр үре-түннелдиг системазын ажыглаары, бүдүрүлгениң улуг күш негеттинер чорудулгаларын дүргеи механизастаары, мурнакчы дуржулгага орукту делгеми-биле ажыдары—чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар кол айтырыглар ол.

Эш Д. С. Полянскийниң илеткелин чугаалажып көөру үргүлчүлеп турар.

Москва областың Серпухов районунда дуржулга-көргүзүлгелиг «Большевик» совхозтуң директору А. А. ГОЛЬЦОВ бир дугаарында санал бергеи. Ол ажыл-агыйның коллективи ногаалар болгаш картофель бүдүрериниң талазы-биле чеди чылдың сөөлгү чылынга планнаттынган деңнелди бо чылын-на чедип апкан. Чуртта эң-не чиик өртектиг ногааларны ында өстүрүп турар. Ногааларның килограмм бүрүзүнүң бот-өртээ—1,3 көпеек а орай быжар капустаны—0,46 көпеек болуп турар.

РСФСР-ниң кара хөрзүннүг эвес зоназының көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы

эш Д. С. ПОЛЯНСКИЙНИҢ илеткели

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы бодунуң чаз Программазынга улуг чаагай сорулганы — бистиң чуртувуска чоннуң эң-не бедик амыдыралчы деңнелин хандырар сорулганы салган—деп, Д. С. Полянский чугаалаан. Партияның Төп Комитеди болгаш эш Н. С. Хрущев бодуң көдээ ажыл-агый айтырыгларынга аажок улуг кичээнгейни салып турар. Ол черле билдингир. Коммунистиг иитилелди чедишкинниг тургузарының ыяавыла албан негелдези болза бедик хөгжүделиг колхоз болгаш совхоз бүдүүлгези, аъш-чем продуктуларының элбекшили болур.

Сөөлгү чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агыйга улуг чаартылгалар болгулаан: бүдүүлге дыка өскен, күрүненің тараа, эт, сүт болгаш өске-даа продуктулар белеткелдери көвүдээн. Ынчалзажок колхоз болгаш совхоз бүдүүлгезиниң хөгжүлдезиниң темпилери аъш-чем бараанларына, ыландыга эткe болгаш сүтке чоннуң өзүп турар хереглелиниң ам-даа хожудан каан турар. Ынчаарга көдээ ажыл-агый бүдүүлгезиниң бедик деңнелин хандырарынга эргежок чугула бүгү-ле талдер бисте бар.

Ол сорулгаларны шиитпирлээринге улуг салыышкынны кара хөрзүннүг эвес куржагның областарының болгаш автономнуг республикаларының ажыл-ишчилери киирер ужурлуг. Ол зонаның районнары көдээ ажыл-агыйда улуг бот-деңзини эзлеп турар. Олар болза Россия Федерациязында белеткеп турар бүгү бараанның эттиг дөрттүң биринден хөйүн, сүттүң 30 ажыг хуузун, картофельдиң 50 хуузун, ногааларның 40 хуузун, хендир волокнаның 90 хуузун күрүнеге берип турарлар.

Ындыг болза-даа Соңгу-Барыын таланың, Төп болгаш Волга-Вятск районнуң колхозтары болгаш совхозтары долу күчүзүнге ыракта-ла чедир ажылдавайн турарлар. Кара хөрзүннүг эвес зонаның көдээ ажыл-агыйы болдуның хөгжүлдезинге үр үениң дургузунда хожудан келген. Экономика талазы-биле көшкак колхозтарның болгаш совхозтарның эзлэн хөйү ҳогум-на ында турып турар.

Россия Федерациязы бо чылын тараа, эт болгаш сүт бүдүрериниң талазы-биле доктаатты нган планнарны күүсеттээн. Ол дээш харыысалганың эвээш эвес үлүг-хуузу кара хөрзүннүг эвес куржагның районнарынга онаажып турар. Оларның көргүзүглери республикада эң-не куду болуп турар.

Кара хөрзүннүг эвес зонаның көдээ ажыл-агыйының хожудан турарының чылдагааннарын ыяк тодаргайлап, ол хожудазшкынны ажып эртериниң орудтарын төлевилеп, улам ыңайгы хөгжүлдениң перспективаларын тодаргайлап алыры бисте чугула болуп турар. Партияның XXII съездизиниң шиитпирлериниң боттанышкынының херек кырында боттуг үре-түннелдерин совет кижилер келир чылын-на көре берген турзун дээш, бүгү-ле үүлдерни кылыры эргежок чугула.

Кара хөрзүннүг эвес зонаның колхоз болгаш совхоз бүдүүлгезин хөгжүдериндe кол чүве болза Төп, Соңгу-Барыын талакы болгаш Волга-Вятск районнарын мал ажылының продуктулары-биле, картофель болгаш ногаалар-биле хандырары болур. Чер ажылының бүгү-ле адырлары аңаа дүүшүүр хөгжөөн турар ужурлуг.

Мал ажылынга быжыг чем баазалын кыска хуусаада тургузарының, тараа, картофель, ногаалар, хендир болгаш өске-даа культуралар бүдүрерин шиитпирлиг улгаттырарының улуг болдунар аргалары колхозтарда болгаш совхозтарда бар. Ол болдунар аргалар болза черни шын ажыглаарында, тарылга шөлдериниң тургузуун эжижиндe, дүжүттүүн бедидериндe болуп турар.

Ол зонаның областарының болгаш автономнуг республикаларының партия болгаш совет органнарының удуртукчуларын СӨКП ТК-ның январь Пленумунга болгаш Пленумнуң соонда ол-ла дораан болуп эрткен көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының зона чөвүлел хуралынга черни багай ажыглап турары дээш, көдээ ажыл-агыйны кошкак улуртуп турары дээш чидин-биле шүгүмчүлээн турган. Ол чөптүг шүгүмчүлел турган! Оларда тарылга шөлдериниң тургустунуп келген структуразының каны хире хоралын хөй-хөй удуртукчулар, колхозтарның база совхозтарның ажылдакчылары билген, ынчангаш олар чочак-тараааны, мал чеминге хереглээр кукурузаны, чигир свеклазын тарырын дидим шиңгээдип ап, чүү-даа тарывайн куруктурары-биле аңаа-ла аңдарып каан чыдар черлериниң шөлүн кызырып, өске-даа дешилгелиг хемчегларни боттандырып эгелээннер. Ынчалзажок ол дээрге чүгле баштайгы базымнар болуп турар.

Чер ажыглалында улуг четпестериниң дугайын илеткелчи чугаалаан. Сөөлгү чылдарның дургузунда эзлэн каш областарта тарылга шөлдери көвүдевейн, харын-даа кызырылган. Ол болза ыландыга Вологда, Псков, Калинин, Смоленск, Кострома болгаш Ярославль областарга хамааржыр.

Черни багай ажыглаанны дээш күрүне мурнунга хоойлунуң шыңгыы негелделерин өзугаар харыылаар ужурлуг. Тарыыр черлериниң шөлүн кызырар эвес, харын калбартыр, оларның күсели-биле тараа культуралары болгаш кукуруза тарылгаларын көвүдедир херек.

Чүге-ле хамыктың мурнунда тараа культураларынга болгаш кукурузага кичээнгей салза чогуур чүвел? Чүге дээрге көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларын, ооң иштинде мал ажылын-даа хөгжүдериниң үндезини тараа бүдүрери болуп турар.

Тараа бүдүүлгезинде бүр черге чедип алынган чедишкиннер кара хөрзүннүг эвес зонаның областарының чамдык удуртукчуларынга салдынар салдарны чедирген деп, СӨКП ТК-ның январь Пленумунга эш Н. С. Хрущев демдеглээн. Тараа ажыл-агыйын шиитпирлиг чорударының орнунга олар азырадыкчы чоруктун оруунче кирип, тараанны күрүнеден хөйү алырынче чүткүп турар апарганнар. Ол дээрге мырыңай чөптүг сагындырыг-дыр.

Тараа бүдүрериниң байдалын шиитпирлиг-биле эжижидер ужурлуг бис. Кара хөрзүннүг эвес зонаның областарынга бети дээрге-ле бүдүн-чартык миллиард пуд тараанны бүдүрүп болур, а ол ам ында чүгле 400 миллион пуд болуп турар-дыр. Бо чылдың бүгү-ле 23 миллион гектар тарылгаларындан 11 миллион гектары тараа культураларынга, ооң иштинде 3 миллион гектары сулага онаажып турар. Смоленск болгаш Москва областарда тараа культураларының тарылгазында уланың бот-деңзизи 37—38 хуу, а Калинин областа—48 хуу болуп турар. Ынчаарга сула болза аңаа куду үүжүттү берип турар дээрзи билдингир болгай.

Дайын мурнунда Төп зонаның колхозтары болгаш совхозтары кырлыг-караны болгаш чочак-тараанны хөйну берип турган. Ам дээрге олар ук культураларны бүдүрерин болгаш күрүнеге дужаарын барыкла он катап эвээжеткеннер-дир. Бо чылын хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар кырлыг-кара болгаш чочак-тараа тарыыр шөлдерни калбартыан, ынчалза-даа чүгле эгези кыыдынган.

Ыландыга ам специализастаттынган ажыл-агыйларның четкилерин тургускан, кара хөрзүннүг эвес зона хоорайларның болгаш үлетпүрлүг төптериниң ажылчы чоннарын бедик шынарлыг ногаалар болгаш картофель-биле бүдүн чыл дургузунда хандырар хүлээлгелиг. Бо талазы-биле өлөөн ажылдар чоруттунган, ынчаарга хоорай чуртта кчылары ооң үре-түннелин ам безин көре бергеннер. Ынчалза-даа чедип алдынган үүүлге оожурган болбас. Картофельдиң болгаш ногааларның дүжүү амдызында дыка куду, ооң гуржук ногааларның ассортиментизи ындыг-ла хөй эвес болуп турар.

Ниитиниң мал ажылынга быжыг чем баазазын тургузарының айтырыгларын илеткелчи ооң ыңай чугаалаан. Хөй-хөй ажыл-агыйлар хөй чылдыг болгаш чаңгыс чылдыг сигеннерин улуг шөлдерде тарыы турар деп ол демдеглээн. Ол сигеннер бүгү тарылга шөлдериниң 36 хуузу болуп турар, ооң-биле кады кукурузаның болгаш чигир свеклазының тарылга шөлү чүгле 7 хуу болуп турар. Ынчаарга кукурузаның артык шынарлыы ам чер-ле болганынга бүзүреттинген болгай. Ол артык шынарлар кара хөрзүннүг эвес зонаның районнарында-даа илдең болуп турар.

Хөй-хөй колхозтарның болгаш совхозтарның, районнарның база областарның удуртукчулары кукурузаның ажыктыын сөс кырынга хүлээп көрүп, а херек кырында ону тарып өстүрерин багай чорудуп турарлар. Бо чылын бо зонаның ажылагыйларының хөй нуруузунга кукурузаның дүжүү кончуг куду — эрткен чылдаазындан 30—40 центнер эвээш болган. Дыка хөй областар кукурузаны амга чедир-ле шын эвес ажыглаан турар: ооң үштүң бир кезээн сывынга тургузур-ла «ногаан масса» кылдыр малга чиртип турар.

Черни болур-чогууру-биле ажыглаар, тарылга шөлдериниң тургузуун ыяк тодаргайлап билип алыр херек. Сиген аралаштырар чер ажылының системазы үндезининде салдынып турар тарылганың амгы тургузуу көдээ ажыл-агый бүдүүлгезин чангыс черге таптадып келген. Ынчалза-даа дыка хөй удуртукчулар ол системадан амга чедир-ле салдынмайн турар, ону болур-чогууру-биле сый шаварын бодавайн, сиген аралаштыр тарыырынга үндезилээш колхозтарны болгаш совхозтарны күүлүг көдүрлүүшкүннүң оруунче киирер аргажок дээрзин билбейн турарлар.

Чижээ, Ленинград областа бо чылын тарылга шөлүнүң 53 хуузун хөй чылдыг болгаш чаңгыс чылдыг сигеннер ээлээн турган-дыр, тарылга шөлдериниң ындыг тургузуу-биле моон соңгаар черле канчап эптежир боор. Область мал чеми концентратты күрүне курлавырларындан бүрүү-биле алган-дыр. Ленинградчы эштерден мынча деп айтырза чогуур—олар өске черлерден сөөртүп эккелген мал чемин ажыглаары-биле ажыл-агыйны моон соңгаар-даа чорудар бодап турарлар бе? Ленинградтың бөлүк эртемденнери сиген аралаштыр тарыыр тарылга ээлчештирилгезинге удурланып, парлалгага үүлдер бижип турган болгаш ам-даа бижип турар-дыр. Ол өөрүнчүү болбайнаан харын. Ынчалза-даа силерге ажыл-херектер чугула болгай.

Эш Н. С. Хрущев сиген аралаштырар тарылга системазын болур-чогууру-биле шүгүмчүлеп, ооң уржуктарын ханы болгаш бүгү талазы-биле илереткен болгай. Ооң ужурунда ооң дугайын ам база катап чугаалавайн барып болур ийик. Ындыг болза-даа херектиң ужуру чүдел дизе, ону чогум-на харын кара хөрзүннүг эвес зонага ол системаны мурнай нептередип эгелөөн болгай, а ооң соонда бүгү чуртка нептерээн. Моон-биле кады ол система черниң гектар бүрүзүн бүдүрүкчүлүг ажыглаарын кайы хире чергези-биле хандырып турарын өзүлүг барымдаалап көрбейн турган. Вильямс ажыл-херектиң экономиктиг талазын эвээш сонуурган, сиген аралаштырар система ажыл-агый бүрүзүнге, күрүнеге ниитизи-биле кайы хире ажыктыын анализтеп көрбөөн. Ынчаарга сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгезиниң системазы ажыктыг культуралар-биле деңнээрге экономика талазы-биле ажык чогун саналгалар берүүскен. Ажыктыг культуралар аралаштырарының талалакчызы академик Д. Н. Прянишников турган. Сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгезиниң системазы оортан 5—6 катап эвээш продукцияны берип турар.

Даштыкы чуртарда сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгези кажан-даа нептеревейн келгени таварылга эвес. Барын талакы чуртларда чер ажылында боттандырып турар системазы күштүг культуралар-биле долдунган хөөп олуртур тарылга ээлчештирилгелеринге, хөй санныг органиктиг, минералдыг болгаш өске-даа чемшчидилгелерни ажыглаарынга, ең ажыктыг культураларны шилип алырынга үндезилеттинген.

Сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгезин нептереткен чорук кара хөрзүннүг эвес зонаның көдээ ажыл-агыйының шыңгыы хожуданының кол чылдагааннарын бирээзи дээрзин хөй чылларның практиказы көргүскен. Ажыл-агыйга салдынган күш-ажылга онаажып эң хөй санныг продукцияны берип турар система эки, тарылга черниң гектарынга онаажып эң хөй санныг тараанны болгаш чемгерилге единицаларын берип турар тарылганың ындыг тургузуу дээре деп Никита Сергеевич Хрущев мырыңай чөптүг айыткан. Сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгези ол негелделерге дүүшпейн турар болгаш бодунуң үезин чүрттап эрттирип, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге моондак болу берген.

Күш-ажылдың болгаш хөрөнгилерниң эң эвээш чарыгдалдарын үндүрүп турган, тарылга черниң гектар бүрүзүнден алыр продукцияны кыска хуусаада улуу-биле көвүдедир арганы берип турар чаа система сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгезин солуур ужурлуг. Г. А. Наливайконуң баштап турары көдээ ажыл-агыйның Алтай эртемшинчилел институту аңаа улегер-чижек болур. Сөөлгү чылдарның дургузунда чер ажылының хөөп олуртур системазын ажылдап кылган болгаш бүдүүлге байдалдарынга херек кырында шенеп көрген. Ол системаны ажыглаар чорук черни эң бүдүүрүкчүлүг ажыглаар, хөрзүннүрниң үнүш-дүжүткүрүн бедидерин чедип алыр арганы берип турар. Алтай институттуң түннелдери болгаш сүмелери академик Д. Н. Прянишниковтуң теоретиктиг бодалдары болгаш практиктиг түннелдери-биле сырый холбашканын моон-биле кады демдеглээри чугула.

Ол системаның кайы хире ажыктыг болуп турары сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгелеринге бодаарга, тарылга черниң гектар бүрүзүнден 2-3 катап хөй чемгерилге единицаларын алыр арганы берип турарындан көстүп турар. Россия Федерациязының хемчээлинге ол чүл дээрге, гектар бүрүзүнден продукцияны бүдүрерин бети-ле дээрге ийи катап көвүдедир, 5 миллиард пудтуң орнунга 9—10 миллиард пуд хире тараанны алырының боттуг аргазы бар дээни ол-дур.

Ындыг болганда сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгезин шүгүмчүлээр чорук агрономия талазы-биле кылыы характерлиг эвес, ол шүгүмчүлел улуг экономиктиг, ынчангаш политиктиг утка-шынарны тып ап турар-дыр. Херектиң ужуру ында! Сигеннерге бистиң шуут-ла удурланып турарывыс ол дээни эвес болбайнаан. Бир эвес клевер, люцерна болгаш люпин бедик дүжүттерни берип турар болза ол сигеннерни тарыыр апаар бис. Ындыг болза-даа оларның тарылгазын угаазылаалдыг чорудар ужурлуг.

Кара хөрзүннүг эвес зонаның бүгү районнарынга сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгезин система кылдыр көөр чоруктан ойталаар болгаш чер ажылының хөөп олуртур системазынче шилчип киирер ужурлуг. Ол чорук тарылга шөлдериниң тургузуун шыңгыы ескертирин, суланың болгаш чаңгыс чылдыг сигеннериң тарылгазын улуу-биле кызырарын, аңдарган арыг черлерни ажыглаар чоруктуу улуу-биле негеп турар. Кукурузаның, чочак-тараанның болгаш бобыларның, чигир свеклазының тарылга шөлдерин шыңгыы калбартса чугуур. Ооң-биле кады, чаңгаар бүткен сиген кезер черлерни болгаш оларны эжижидер ужурлуг, олар мал ажылын хөгжүдеринге эвээш эвес ужур-дузалыг болуп турар.

Тарылга шөлдериниң тургузуун ескертири-биле кады дүжүттү бедидеринге шиитпирлиг эргилдени чедип алыры, ол дугайында бүгү аргаларны ажыглаары эргежок чугула. Дүжүттү бедидериниң шиитпирлиг факторларының бирээзи болза, чемшчидилгелерни, хамыктың мурнунда органиктиг чемшчидилгелерни ажыглаары болур. Органиктиг чемшчидилгелерни мөөңнээр болгаш хөрзүнге төгер талазы-биле аажок улуг аргалар кара хөрзүннүг эвес районнарда бар. Зонада торфтун эгээртинмес курлавырлары бар-дыр. Т. Д. Лысенконуң дуржулгазын ёзугаар торфту өдек-биле кады ажыглаары хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге болгаш бүгү культураларның дүжүдүн көдүрериниге кол үнер дөс болган турар ужурлуг.

Кара хөрзүннүг эвес куржагның районнарында хөй санныг чугай материалдары болгаш фосфориттер, чыдар чөрлер база бар. Торф, чугай болгаш фосфорит далганың тывыжын үлетпүр үндезининге тургузуп, ол херекке улус ажыл-агый чөвүлелдерин киириштирер ужурлуг.

Колхозтар болгаш совхозтар чер ажылының культуразын бедидеринге кончуг хөй үүлдерни кылыр апаар. Ажыл-херекти угаазылалдыг организастаар болза чер болганга дүжүттү ийи катап көвүдедип, күрүнеге садарынга болгаш бүгү ажыл-агыйларны концентраттыг чемнер-биле хандырарынга четчир' санныг тараана ап болур.

Кара хөрзүннүг эвес зонаның байдаларында бедик дүжүттерни чыл бүрүде ап турар мурнакчы ажыл-агыйларны илеткелчи адаан.

Ындыг болганда кымга деңнежин база кымдан өөренип алыр арга бисте бар ышкажы деп ол чугаалаан. Мурнакчы ажыл-агыйларда бедик дүжүттер — күш-ажылга ынакшылдың болгаш кызымаккай чоруктун, көдээ ажыл-агый эртемниң чедишкиннерин болгаш мурнакчыларның дужулгазын бүдүүлгеге туруштуг нептереткениниң түннели-дир.

Кара хөрзүннүг эвес зона хереглелдиң зоназындан бүдүүлгениң зоназы кыдыр хуулган турар ужурлуг деп эш Н. С. Хрущев айыткан. Ол мырыңай шын айтышкынындыр, ынчангаш ону дүрген боттандырар дээш бүгү үүлдерни кылыр ужурлуг.

Эш Полянский мал ажылын хөгжүдеринин айтырыгларының дугайын, ажыл-агыйның ол адырын хөгжүдериниң улуг аргаларының дугайын оон ыңай чугаалаан.

Сүт бүдүрерин улам ыңай көвүдедир хамыктың мурнунда саар инектеринің баш саның улуу-биле өстүрерин негеп турар. Ындыг турбуже кара хөрзүннүг эвес зонаның республикаларының болгаш областарының хөй нуруузунда малды өстүрерин мырыңай багай боттандырып турар. Бо чылын саар инектеринің саны үүлге 2 хуу көвүдээн. Дыка хөй районнарда төрүүр малдың кызыраар чоруу улуг, хөй санныг саар инектерни барымдаа чокка бактап, сүттүң үскүрүн бедидериниң аргаларын нептеретпейн турар.

Эт бүдүрерин улам ыңай көвүдедир талазы-биле улуг сорулгалар колхозтарның болгаш совхозтарның мурнунга тургустунган. Кара хөрзүннүг эвес куржагның бүгү областарында болгаш автономнуг республикаларында, район бүрүзүнде ажылга эки түннелдерни чедип алган мурнакчы колхозтар болгаш совхозтар, хөй санныг кайгамчык малчыннар бар. Оларның дуржулгазын сүткүр мал ажылын, хаван ажылын, хой ажылын, куш ажылын хөгжүдеринге калбаа-биле ажыглаар ужурлуг.

Мал чемнерин бүдүрериниң өзүлдезин малдың баш санының өзүлдезинден ажып турар кылдыр хандырары эргежок чугула. Тарылга черниң 100 гектарынга онаштыр ортумаа-биле 75 центнер болгаш өске-даа ажыглаалдыг черниң 100 гектарынга онаштыр 16 центнер эттi бүдүрер төлээде, эрткен чылын 1,2 миллион тоннаны алганының орнунга чыл бүрүде 2,5 миллион тонна коң эттi алыры негеттинип турар. Амгы үеде сүттү 11 миллион тоннаны бүдүрүп турарының орнунга 20 миллион тонна чыгамны бүдүрер ужурлуг. Ындыг болза-даа ол көргүзүглер-биле кызыгаарлаттынмас ужурлуг бис. Ол дээрге, албекшил дээш демиселдиң бирги үечадазының чурагайлары-дыр. Кара хөрзүннүг эвес зонаның районнары мал ажылының оортан хөй продуктуларын бүдүрер болгаш шыдаардаа ужурлуг. Ол сорулганы чедишкиннинг шиитпирлээр төлээде бүгү тарылга шөлдериниң барык чартык кезиинге кукурузаны, чигир свеклазын, чочак-тараанны, бобыларны болгаш өске-даа культураларны тарыыр, картофельдиң, ногааларның болгаш хендириң бараанның продукциязын саналаска, тарылга черниң гектар бүрүзүнден 25 центнерден эвээш эвес чемгерилге единицаларын алыр херек. Чогумна харын, ам ажылды бо угланышкынга калбартыр, партия болгаш совет органнарың, тускай эртемниглерниң болгаш эртемденнерниң, көдээ ажыл-агыйның бүгү ажыл-ишчилериниң күжениишкиннерин олче мөөңнээр ужурлуг.

Чер болгаш мал ажылында хөй күш үнер чорудулгаларны комплексилиг механизастаарының, бүдүүлгеге электрини нептередириниң айтырыгларынга илеткелчи доктааган. Механизация — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң кол үүлү. 1962 чылда кара хөрзүннүг эвес зонаның районнарынга тракторларны, комбайннарны болгаш өске-даа техниканы бөөри эзлээн көвүдээр. Черчериниң байдалдарынга таарышкан машиналарның комплексизин тургузарын ол зонаның онзагай байдалы негеп турар.

Ам ажыл-агый бүрүзүнүң экономиказын, бригада болгаш салбыр-бүрүзүнүң ажыл-херектерин ынаан көөру, чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улуу-биле көвүдедир арганы берип турар хемчегларни ажылдап кылыры онза чугула. Мурнакчыларның дуржулгазын чогумчулалдыг шиңгээдип алыр, көдээ ажыл-агыйның мастерлериндeн, мурнакчы дуржулганың школаларынга, бүдүүлгеге өөренир, көдээ ажыл-агый эртеминиң чедишкиннерин калбаа-биле нептередир талазы-биле колхозчуларга болгаш совхозтар ажылдакчыларынга дузалаар ужурлуг.

Бүгү удуртукчулар, бүгү тускай эртемниглер мурнакчы дуржулганы өөренип, ону бүдүүлгеге нептередир хүлээлгелиг. Ол дээрге экономиканың хөрөө эвес, а ыяавыла албан болур херек-тир. Дээре дуржулганы өөренирин күзевейн турар кижи удуртулгага артпас ужурлуг.

Көдээ ажыл-агый органнарының ажылын эде тургусканы болгаш оларны өртем албан черлери-биле каттыштырганы-биле холбаштыр эртемни амыдыралче чоокшуладырының, бүдүүлгеге ооң ролюн күштелдиреринин калбак аргалары ажыттынып турар. Бистиң дыка хөй эртемденнеривис көдээ ажыл-агыйга улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Колхоз болгаш совхоз бүдүүлгезинге улуг дузаламчыны көргүзүп турар мурнакчы эртемденнериң аттарын илеткелчи адаан. Практиктерни шын эвес орукче чыгап, ажык чок сүмелерни берип турар кижилер эртем ажылдакчыларының ортузунда бар дээрзин моон-биле кады демдеглээ чугуур. Кукуруза тарылгазын үрээринче угландырып, кара хөрзүннүг эвес куржагта кукурузаның ажык чок сорттарын сүмелеп турар, сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгезиниң ажыктын үндезиээрин үргүлчүлеп, малды баглавайн ажаан азыраарынга удурланып турар эртемденнериң ындыг «сүмелерин» шынаа-ла хүлээп албас ужурлуг.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус коммунилмниң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш, чер болгаш мал ажылының продуктуларының элбекшилин тургузар дээш улуг тулчуушкунну калбарткан. Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрери — бүгү улустуң сорулгазы деп эш Полянский илеткелиниң түннелинде чугаалаан.

Кара хөрзүннүг эвес куржагның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери коммунистиг иитилелди тургузарының хөрөөнге төлептиг салышкынны киирер дээрзин партияның Төп Комитединге болгаш эш Н. С. Хрущевка эш Полянский чөвүлел хуралдың бүгү киржикчиниң мурнундан бүзүреткен.

Сөөлгү үеде Кы[illegible] эштер ажылдакч[illegible] чаашкинн[illegible] ажылды[illegible] күүседир[illegible] турарла[illegible] Эш [illegible] ның т[illegible] зы 11[illegible]

Эш С. К. Токаны Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Төрүттүнген хүүнден бээр алдан хар харлааны-биле холбаштыр база Совет күрүненің мурнунга ачы-хавыяалары дээш, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш **Салчак Калбакхөрекович ТОКАНЫ Ленин** ордени-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль
1961 чылдың декабрь 14.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын ажылчы чоннар өөренип турар

Пропагандының дээштин күштелдирер

Партияның XXII съездизи бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының улуг-чаагай программазын айыткан. Съездинин төөгүлүг шиитпирлерин совет кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары, съездинин шиитпирлери-биле холбаштыр коллектив бүрүзүнүң, кижи бүрүзүнүң мурнунда турар сорулгаларны чедиишкиннинг шиитпирлээринче ажылчы чоннарны мобилизастчары—бүгү партия организацияларының, идеология ажылдакчыларының эң чугула сорулгаларының биреези. Бо бедик хүлээлгени хандыр билип, съездинин материалдарын пропагандалаарын калбартып турарының чижектерин чер болгандан-на көргүзүп болур.

Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик районнун Бора-Тайга школазының башкылар коллективи (директору эш Т. Ш. Сарыглар) боттарының хүлээлгезин эки билип, ажылчы чоннарга съездинин материалдарын тайылбырлаарынга идепкейлиг киржип, агитаторлар, пропагандистер болуп ажылдап турарлар. Башкы С. К. Ондарның удуртуп турары бөлгүмнүң әолчеглиг кичээли болган, анда 27 дыңнакчылар бүрүн чыылган, кичээлге идепкейлиг киришкеннер, ылангыя тудуг ажылчыны эш К. Чаш-оол материалдарны хандыр билирин көргүскен. Ол ышкаш, пропагандист Т. Сарыглар кичээли база-ла бедик деннелге, солун кыдыр организастаан. Ол бөлгүмнериниң кайызының-даа дыңнакчылары пропагандистерни кичээнгейлиг дыңнап, конспектилерни кылып, чамдык айтырыгларны тодарадып, чедир тайылбырлап турганнар. Кичээлдериниң эки шынарлыг болганы пропагандистернин талазындан кичээлдерге эки белеткенип, материалдарны ханы билип алганындан, немелде материалдарны калбаа-биле ажыглаанындан болган өөредилгени шын организастаанындан чедип алдынган.

Моон-биле чергелештир, пропаганда ажылында улуг четпестер бар болуп турарын демдеглевес аргажок. Үстүнде демдеглээн пропагандистернин кичээлдеринде безин ындыг четпестер бар. Оларның кичээлдери бичии дыпкыш өөлгеге болганындан, дыңнакчыларның хөй кезии сандай чок, бижилгелерни дискек кырынга кылып органнар. Ол ышкаш Чадана АТК-ында СЭКП төөгүзүн өөренир бөлүм (пропаганда эш Ванюков) база-ла ындыг байдалга кичээлдеп, дыңнакчылар тоннары-биле, ажылчын хептериби-биле олурулаан. Элээн хөй эштер кичээлге озалдап келген, олар айтырыгларны чугаалажып көөрүнге киришпээннер, чугле кичээлдин тонерин-не ханап органзыг. Бүгү аргалар бар турда-ла, пропагандист көргүзүг материалдарын, делегей картазын ажыглавзан, самбыра болган чугай безин чок болган.

Дыка хөй өөлүгүнеөде өөредилгелериниң бир кол четпес чүүлү болза съездинин материалдарын өөренирин тодаргай сорулгалар-биле кошкак холбаштырып, четпестерни чайладырынче, ажыглаттынмайын турар аргаларны болгаш курлавырларны илередиринче кичээнгейни сула угландырып турарында. Чижээ, Бора-Тайгада бөлүмнериниң өөредилгези эки чоруп турза-даа, клуб болгаш библиотека одаар ыяш чогундан хагдынгылаан. Ынчаарга ол четпестерни илереткеш, дыңнакчыларны ону адип алырынче мобилизастаан болза, 5—6 км черде одаар ыяшты сөөртүүн организастаары ындыг-ла берге айтырыг әвес турган. Ишкинде байдал база-ла ындыг. Ноябрь 18-те ында школаның болгаш әмнелгенин одаар ыяжы бир хүнге-ле өй, а библиотека шуут хагдынган турган. Бо дээрге чоннун культура-амыырал негелделерин херекке албас чоруктун, ылангыя одаар ыяш сөөртүүнче аът транспортун ажыглавайн турарындан болдунган. Ол районнун СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунда тавычала таваалар амга чедир чыдып турар. Шаннарда тарааларның кадагалалы база багай. А ол колхозта пропагандистер, агитаторлар боже кичээнгей салбайн турар.

Эртип турар кичээлдернин, номчуттунуп турар илеткелдернин болгаш лекцияларның амыырадын, тодаргай сорулгалардан хоорук болуп, дээштиг салдарының чавыс болуп турарының фактылары өске-даа районнарда бар. Бии-Хем районнун «Тиилелге» колхозунуң саар инектери ноябрь 17-ге чедир чер оттап, соок суг ижип турган. «Искра» колхозтун Могай фермазында кажаалар септеттинмээн, чаш быжаларга чылыг кажаалар туттунмаан. Ол-ла колхозтун ийи шаннарында дыка хөй тараа ажык черде үрелип чыдар. 2000 гектар шелдүн саваны бөлдүнмээн.

Каа-Хем районнун «Коммунизмче орук» колхозунда хойжу Базырның төрүүр хойлары чалагай черде хеваар, чаш хураганнарга чылыг кажаа ыыллынмаан. Ленин аттыг колхозта хаваннарны тар кажаларда кедергей мөөнөөнинден өлүр чорук эгелээн. «Кызыл тук» колхозтун бир оларында кажаанын дыкпышындан чангыс дүн иштинде 37 хойлар баскылажып өлген. Мындыг байдалдар турда мал болгаш чер ажылындан бедик продуктуну канчап чедип алырыл, ынчаш!

Бо бүгү дээрге чамдык партия организацияларының, пропагандистернин болгаш агитаторларның талазындан агитас-массалыг ажыды, ылангыя съездинин материалдарын пропагандалаарын ажыл-агый сорулгаларындан хоорук чорулун турарының түннели-дир. Шак мындыг үй-балай, ажыл-агыйжы әвес чоруктарның чангыс-даа таварылгазы агитаторнун, пропагандистин караандан чайлаас ужурлуг болгаш ол дугайында айтырыг кичээлдерге, беседаларга шынгыы илереттинген турар ужурлуг.

Партияның XXII съездизинин материалдарын пропагандалаарын чамдык районнарда ам-даа чогууру-биле калбаотпайн турар. СЭКП райкомнарының секретарьларындан эгелээш, чамдык удуртур ажылдакчылар анаа киришпейн турар. Оон түннелинде Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Тес-Хем районнарның көдээ черлерининг чурттакчылары, ылангыя ыраккы одарларда малчыннар съездинин шиитпирлерининг дугайын тодаргай билбес болгулап турар.

Съездинин материалдарын пропагандалаарынга көскү агитацияны амга чедир четпес ажыглап турар. Обкомнун пропагандистер бөлүү аная баргыже чедир Улуг-Хем районунга көскү агитация барык чок турган. Библиотекаларның чамдык ажылдакчылары XXII съездинин ажылының үезинде-ле кылган нөм, солун делгелгелери-биле кызыгаарлаттынып олурганнар. Оон туржук, партия чырыдыышкынының четкизинде өөредилгелер безин чамдык черлерге четче ажылдаваан. «Найырал» совхозтун төвүнде совхоз ажылчыннарының өөренир ужурлуг бөлгүмү чангыс-даа кичээл эрттирбээн. «УТКА 25 чылы» совхозтун Белдир-Кежиг, Иштии-Хем суурларында агитас-массалыг ажыл багай тургустунган, бөлүмнер ажылдавайн турар, лекциялар номчуттунмаан. Мындыг байдалдар СЭКП Улуг-Хем райкомун болгаш тус-тус партия эге организацияларын дүүредир ужурлуг.

Пропаганда болгаш тайылбыр ажылын калбаа-биле чорудуп болур күш бистиң республикада бүрүн четчир. Ол дээрге хөй санныг агитаторлар, пропагандистер, лекторлар болгаш башкылар, эмчилер, культура ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери-дир. Олар съездинин материалдарын кижи бүрүзүнге чедир, билдингир хевир-биле чугаалап бээр ужурлуг.

Пропагандистернин, агитаторларның болгаш идеологтуг ажылдың бүгү ажылдакчыларының сорулгазы болза, агитас-массалыг ажылдың бүгү хевирлерин бүрүн ажыглап турган, съездинин материалдарын коммунизмнин тургузукчузу бүрүзүнгө чедир билдингир кылдыр тайылбырлаары, пропаганда ажылының дээштиг салдарын улам күштелдирип турган, ажылагыйда четпестерни дидими-биле илередип, ону чайладырынче массаларны мобилизастап турган, партия организацияларынга дузалаары болур.

Н. КРОТСКИЙ,
СЭКП обкомунун болгаш хооркомунун Чырыдыышкын бажыңының директору.

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ОРУУ

С. К. Токаның 60 хар харлаанынга

Кандыг-даа чогаалчының нөмдары оон баштайгы чогаалының парлалгага көстүп келген үезинден эгелээр.

1931 чылда ТАР-ның он чыл оюн таварыштыр үндүрген «Кинчини чаза шапканы» деп номга С. К. Токаның «Хөлечиктиң човуланы» деп сактыышкыны парлаттынган. Ол болза, Тыванның национал культуразының төөгүзүнде эң-не баштай парлалгага көстүп келген чечен чогаалдарның биреези, Салчак Токаның чогаалчы нөмдарынга баштайгы базым болуру-биле чергелештир, амгы үеде үш номнуг «Араттың сөзү» адарган тоожунуң эге үрезини сиреттинген чогаал.

Оортан бээр үжен ажыг чылдың дургузунда чогаалчы элээн хөй чечен үүлдерни, шиилерни бижээн. Ол чогаалдар тыва улустуң социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг чечен чогаалының хөгжүлдезинин төөгүзүнде көскү черни эзлеп турар. Оларга «ССРЭ-же экскурсия», «Каргыга чорааным», «Билчицей ашак» деп чечен үүлдер, «Хереэжен», «Узун-Кара, Семис-Кара» деп шиилер база чогаалчының баштайгы ажылдары болгаш сөөлгү чылдарда бижээн «Бөрүлерни анналары» деп чечен чугаа, «Чогаалчының орук демдеглелдери», «Улуг чаартылгалар» деп чечен үүлдер, «Күш-ажылдың Маалыры» деп документилиг тоожу хамаржыр.

Чогаалчының шли талазы-биле кол ажыллары—«Төңгүр-оол», «Боттанган күзел» деп шиилерни бистиң республиканың көрүкчүлери эки билир.

Чогаалчы Салчак Токаның эң чугула ажылы—«Араттың сөзү» деп номнар тоожу. Ол тоожунуң баштайгы эгелери 1941—1942 чылларда солуннарга парлаттынып эгелээн, оларны 1943 чылда Москвага «Тос чатырда» деп тускай номчугаш кылдыр парлап үнүрген. Тоожунун бирги ному 1947 чылда бүрүну-биле «Улуг-Хем» альманахка парлаттынган. Ону 1950 чылда орус дылга очулдургаш, «Араттың сөзү» деп аланн. «Араттың сөзүнүң» ийиги номун 1956 чылда тыва дылга, 1958 чылда—орус дылга парлап үндүрген.

Ам чогаалчы ол тоожунуң үшкү номун бижип доозун турар.

«Араттың сөзү» деп чогаалдың эгезинде революция мурнунда ядыы араттың амыыралын, оон болунун ацгызын таныы, демиселче чоорту оттун. Октябрьнын социалистиг Улуг революциязының дайлымы-биле аас-кежиктиг чурталганың чырыткылыг оруунче киргенин көргүзүп турар. Ийиги номда хосталганын болгаш аас-кежиниң тугун тутпан араттың үлегер-хевирин, чаалап алган өрге-шөлээнге сөмеп келген үймээнчилерге улур оон демиселин чуруп көргүскен.

«Араттың сөзүнде» кавайлыг чажыдан эгелээш, кажарап алгыжеге чедир үргулчу өзүп, үениң амыыралының байдалы-биле чергелештир дадыгып кел чыдар, ниитилел хөгжүлдезинин идепкейлиг киржикчизи—тыва улустуң үлегер-хевирин, ажы-чаны боттуг тодаргай болгаш кайы-кайызынга дөмейлешпес, ялыбүрү кижилерниң үлегер-хевирин ламчыштыр көргүскен.

Салчак Токаның чогаадыкчы ажылы тыва улустуң амыыралында кол-кол болуушкуннар-биле сырый холбаалыг, Тывага социалистиг тургузуушкунунуң дүрүзүлгезин ында тодаргай чырыдып турар.

«Октябрь революциязының сөөлүнде үеде акы-дунма улустарның уран үүлүнүң хенаиг-даа эге-үрези сактыы четпес шапкыны-биле сайзырап эгелээн—деп, Ленинчи шаннадың лауреады Мухтар Ауэзов демдеглевишаан, С. Токаның «Араттың сөзүн» чижек кылдыр айыткан. —1930 чылга чедир ужук-бижин чок чораан тывалар ышкаш улус бизин А. М. Горькийниң үлегерин барымдаалай бижээн, реалистиг романын чогаадып апкан, ол романның автору Салчак Тока бүгү улустуң хүндүткелин чаалап алган, социалистиг реализмнин база бир янзы чуруктузу боон турар. Тас-Баштыг—шынныг, тодаргай, национал-төөгү талазы-биле боттуг болгаш дириг үлегер-хевир болбушаан, Горькийниң Ниловназынга кайы-кайызының амыыралының оруун, ажы-чаның, лаштыкы хевирин бижээни мырыңай сыр өске-даа болза, гуманизм (кижизиг мөзүлүүнүн) талазы-биле канчаар-даа ажок дөмейлешбек боон турар».

Бо үнелээшкинни таварыла деп санап болбас. «Араттың сөзүн» 1950 чылдан бээр орус, украин, казах, эстон, кыргыс, якут, хакас, алтай, болгар, чех, венгр, польша, кыыт, немец, англи, хинди болгаш өске-даа дылларга очулдурганы аная база бадыткал боон турар.

«Араттың сөзү», «Төңгүр-оол» болгаш «Боттанган күзел»—тыва литератураның ном чогаалдары. Амгы үеде С. Сарыг-оолдуң «Ангыр-оолдуң тоожузу», О. Саган-оолдуң «Кадарчының амыыралы», «Оттуушкун», С. Пюрбюнүн «Делгемнерже орук» ышкаш чогаалдары парлалгага көстүп келген. Аныяк тыва литература бурунгаар чаа базымны кылып, социалистиг реализмниң оруу-биле чедиишкиннинг хөгжүп олурар.

Тыва литератураның хөгжүлдезинге чогаалчы Салчак Токаның ам үжен чыл болган оюн демдеглеп турарывыс чогаадыкчы ажылының практиказының салдарын ол чогаалдардан чугаажок көрүп болур дээрзин чогаал шинчээчилери болгаш критиктер чугаалап турар. Чогаалчының чогаадыкчы лабораториязын номчукчуга ажыдып бээри берге херек. Чамдыкта ол лабораторияның хаалгазын ажыдар деп ораалашкаш, оон форточказын безин ажыдып шыдавайн барып болур. Ынчангаш бо үүлге чогаалчының ажылының чугле чангыс талазын чижек кылдыр демдеглексээн мен. Чогаалчы Салчак Тока болунун чогаалын каш удаа эде кылып, хынап, чамдык эгелерни немей бижип өзы кам-хайыра чокка казып билир авторларның биреези дээрзин «Араттың сөзүнүн» баштайгы эгелериннен эгелээш, сөөлгү номунга чедир, ол тоожуну бижээн төөгүзүн шинчилээр болза, белени-биле бүзүредип болур. Бо дугайын «Хөлечиктин човуланы», «Бичии чорааным», «Мээң сактыышкыным» деп ышкаш чогаалдарның алызы барып, «Араттың сөзү» апарганын безин чижеглеп көргүскеш, бадыткап болур...

Чогаалчы чоокта чаа «Чечен чугаалар, чечен үүлдер, шиилер» деп чыынды номун парлалгага дужаалаан. Ол номда чогаалчының эртken оруу, тыва улустуң хөй талалыг, шаалыны-биле сайзырап олурар чырыткылыг амыыралы, коммунизм тургузукчуларының маадырлыг үлегер-хевири чуруттунган.

Ю. КҮНЗЕГЕШ.

Эргим хүндүлүг аратка

Чуль-Аксында өвөөш аал бар. Анаа чедери берге. Дескиндир-ле даглар, хаялар. Ындыг болганда, машинаны тургузуп кааш, орукка ап чоруур чемоданны тулуп алгаш, ынаар чалаг базыптар. Орук бирде бедикче үнүп, бирде будулай-даа бээр. Оон чанында даг хеми—Тея шимээргеп балып чыдар. Эң сөөлгү бедикче үнүп келдим. Мээң мурнумда тайга, оон аразы-биле аккан хем мөңгүннелип чыткан. Чорумалдарның болганчок-ла доктаай клаптар чери—ында бир деписекте хойлар оттап чор. Оон ырак әвесте аът тур. Оон чанында мээң мурнумдан бээр таныш өөнүүм, 65 харлыг Аркил ашак олур. Ол менче-даа көрүнмеди.

Кеденгирлеп чеде бергеш, дыңзыдыр чугаалаадым:

— Кымны кым кадарып турар чоор? Сен — хойну бе азы хой—сени бе?

Аркил мени көрүп кааш хүлүмзүрүп. Мендилештивис.

— Эх-хе, аргызым («аргызым»—хакастап «эш» дээн), бөгүн библиотекарь келди. «Араттың сөзүн» әккеп берди. Кончуг-ла сонуургалым, адырлыр безин хөннүм чогул. Мен мурнумда база арат чораан мен. Тока ышкаш, мен база-ла байларга хөлечиктеп чордум. Олар теривисти төп, ханывысты соруп чиг чораннар-ла болгай. Ол байларга улур тыва чоннун аас-кежин дээш демиселин бо номда билдингир, эки бижээн-дир. Эки ном дээш эш Токага четтирдим—деп, кырган чоргааралы хайныгып чугаалады.

Аркил биле мен алаан-не ур хөөрештим. Хүн даглар артынче чаштынып, кудулап бар-ла чыткан. Ынчалза-даа кырган чугаазын ам-даа соксаваан, чоннун ажыл-херээнге болдунуң улуг-хуузун киирштирип турарын, Совет өрге-чагырганың лугайын, партияның чаа Программазының дугайын ол чугаалап-ла олурду.

Чугле кадарны кырган Аркил әвес, а бистиң чуртүүн өске-даа улуг, биче номчукчулары, даштыкы чурттарда номчукчулар безин тыва улустуң амыыралының дугайын уран чечени-биле чырыдып бижээн «Араттың сөзүнүң» олурулдарын, шынап-ла, сеткил ханыышкын-биле, сонуургал-биле номчуп турары таварылга әвес. Хөй национал-дыг совет литература, оон иштинде аныяк тыва литература шапкыны-биле хөгжүп, амыыралын бедиинче улуг-улуг базымнарны кылып турар. Оон бир дириг херечизинге тыва литератураның кол чогаалы—«Араттың сөзү» хамаржыр.

Ынчангаш бөгүн ол чогаалдың авторунуң 60 хар харлаанын таварыштыр, хакас номчукчулар мынча деп чугаалап турарлар:

— Чогаадыкчы ажылынарга улуг чедиишкиннерлиг болуурларны эргим хүндүлүг арат Силерге күзелиис. Силерниң бижээн болгаш бижип турар чогаалдарынар чугле тыва литератураның әвес, харын бистиң чуртүүн интернационалдыг коммунистиг культуразынга, СЭКП-ниң XXII съездизинин улуг Программазын боттандырарынга салыышкын болур.

Ф. ЧУКРАЙ,
«Араттың сөзүнүң» очулдурукчузу.

ӨӨРЕДИЛГЕ ШЫНАРЖААН

СЭКП-ниң XXII съездизи, аная хүлээп алынган төөгүлүг документилер политиктиг билиглерин улам бедиеринче бүгү ажылчы чоннарның хандыкшылын ажок улгаттырган.

Таңды районнун «Кызыл партизан» совхозунун ажылчыннары болгаш албан-хазчылары XXII съездизиге белеткелдериниң база партияның чаа Программазының болгаш Уставының телевилелдерин парлаан үезинде-ле партия чырыдыышкынына кирип, съездинин төөгүлүг материалдарын ханызы-биле өөренир күзелдинин илереткеннер. Совхозта партия организациязы партия чырыдыышкынының болгүмнерин четчеларде совхоз ажылдакчыларының ол негелделерин шынгыы барымдаалаан. Оон түннелинде политиктиг өөредилгеже хаара туттунганнарның саны эртken чылдан дыка өскен болгаш өөредилгениң шынары әкижээн, дыңнакчыларның идепкейи белээн.

Бо чылын ол совхозта политэкономияның, көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказының 3 семинарлары, педагогика өөренир бир болгум, бир политшкола тургустунган, теорияны бот-өөредилге-биле өөренип турарларның саны дыка өскен.

Пропагандистерни шилип алырынче чугула кичээнгейни салып, совхозтун удуртукчуларын болгаш тускай эртемниглерин киргилээн. Политэкономия өөренир семинарны совхозтун директору эш Юртаев биле партком секретары эш Парфенов удуртун турар, көдээ ажыл-агый экономиказы өөренир семинарны кол зоотехник эш Галкин биле кол агроном Дорохов олар, политшколаны мал эмчизи Төмүр-оол биле ажылчын комитединиң даргазы Сагды удуртун турар. Пропагандистерни мынчаар шилип тургускан чорук өөредилгениң совхоз ажылы-биле харылзаазын әкижээп, дыңнакчыларның идепкейин белиткен.

Партия чырыдыышкынының бөлүмнери баштайгы кичээлдерин организастыг эрттиргилээннер. Ам үеде СЭКП-ниң XXII съездизинин материалларын бүгү бөлүмнерде өөредилгеге хаара туттунганнарның саны эртken чылдан дыка өскен болгаш өөредилгениң шынары әкижээн, дыңнакчыларның идепкейи белээн.

Бо чылын ол совхозта политэкономияның, көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказының 3 семинар бөлүгүм, бир политшкола тургустунган, теорияны бот-өөредилге-биле өөренип турарларның саны дыка өскен.

Пропагандистерни шилип алырынче чугула кичээнгейни салып, совхозтун удуртукчуларын болгаш тускай эртемниглерин киргилээн. Политэкономия өөренир семинарны совхозтун директору эш Юртаев биле партком секретары эш Парфенов удуртун турар, көдээ ажыл-агый экономиказы өөренир семинарны кол зоотехник эш Галкин биле кол агроном Дорохов олар, политшколаны мал эмчизи Төмүр-оол биле ажылчын комитединиң даргазы Сагды удуртун турар. Пропагандистерни мынчаар шилип тургускан чорук өөредилгениң совхоз ажылы-биле харылзаазын әкижээп, дыңнакчыларның идепкейин белиткен.

Партия чырыдыышкынының бөлүмнери баштайгы кичээлдерин организастыг эрттиргилээннер. Ам үеде СЭКП-ниң XXII съездизинин материалларын бүгү бөлүмнерде өөреп

Москва. Политиктиг литератураның ном үндүрер чери «СЭКП-ниң XXII съездизинин материалдары» деп номну үндүрген. Ону «Красный пролетарий» типографиянга парлаан.

Чурукта: (солагай талазындан оң талазынче): типографияның техниктиг контроль салбырының контролерлары Любовь Зудина, Маргарита Чистякова болгаш Ева Писман оларның номнарны көрүп турары.

Фото Б. Трепетованың.

ХОЙЖУ БРИГАДАДА

(Репортаж)

Кышкы хүн ынаар, Агар-Дааның барыын талакы ужунче углуг, чавызап бады барганда, мөңгүннелчек аккыр хар-биле шыптынган. ынчалза-даа от-сигени ам-даа бедивишаан чыдар, Божалыгның делгем ховузунда кодан-кодан хойлар шөлээн оттап чорлар. Оларның кадарчылары хайгылчылар-даа дег тейлер кырында бараан харап көстүп турлар. Ниитиниң кол байлаа, эртинези — чус-чус баш малдарны бодунуң харысалгазынга алган колхозчу кадарчы шынап-ла хайгылчы дег болбайн канчаар: кайда, чүү чоруп тур, одар ажыглалының графиги шын сагыттынып тур бе, ол-бо малдарның байдалы кандыг чор, агаарның байдалы кандыгыл диген чижектиг шак-минута бүрүзүнде шиитпирлээр тодаргай ажыл-иш оон эрге-хүлээлгезинде турар. Бистен улуг ырак әвес оргу шөлде чаптыла берген кодан хойларның кадарчызы кыстың кожазында кадарчы-биле маргышкан чүве дег ырызының сөстери тода дыңналып кээп турду:

«...Хосталганың туюлу боор
Коммунизм тургусчур мен».

Колхозчу кадарчыларның ырызының бо сөстери ам кажангызыындаа артык күштүг, боттуг үүл болуп дыңналыр. Олар ам коммунизм деп чүл ол, ону канчаар тургузарын, чүну кылырын төрээн партиязының XXII съездизинин материалдарында, СЭКП-ниң Программазында номчуп таныжып алган болгаш улам хандыр өөренип турарлар. Урук ыяш туткан, кара сатин юдарлыг хураган кежи тоннуг, кара аттыг аныяк кыс бистиң дилээвис ёзугаар, бо-ла келди. Ол болза Эрзин районнун «Мөрен» колхозунун бот-оруга-чарылгалыг хойжу бригадазының кежигүнү, комсомолчу Кыргыс Сандымаа-ыр.—Бистиң коданда 422 баш хой бар, оларның иштинде төрүүрү 114 баш. Бо-ла ховуда көстүп чоруур хойлар бистиң бригадавыстыы. Аалым луу ол, ында мырыңай чаа чүк машиназы келди. Бригадиривис база ында боор — деп, ол бистиң айтырыывыска харылаваш, машинадан хойган хойларын ооҗургадып, дайгырып туруп калды.

Хойжу аалга келгеш, улуг өг чанында «ГАЗ-51» маркалыг чүк машиназыдан одаар ыяш дүжүрүп турган әрлер-биле беседалаштывыс. — «Бүр черде чаа чурттакчылардыр» бис ийин. Колхоз төвүнден бээр 65 километр. Бирги кыштаглараашкынывыс эгелеп тур бис. Онза төөгүлүг болуушкуннар-биле байлак эки чылда организастаттынган, колдуунда-ла аныяктардан тургустунган бригада ийин бо»... — деп, бригадир Григорий Талчын чугаакыр, чазык чаны-биле бистиң айтырыывыска харыылаваш, бо коданның кол хойжузу эш Очур-Бады дээрзи бо-дур, оон калайы бригаданың эң дээре кадарчызы Сандымаага силер ужуражыптынар ышкаш—дээш кара хураган кежинден кылган «чапаевчи» хап берттүг, Тарас Бульбаны хевирлиг допур данзалыг мадагар боттуг, хып дээн аныяк әр-биле бисти таныштырды. Аныяк өгбүле боттарының малчы ада-иезиниң ажыл-ижин салган, хойжу болганынга, ылангыя колхозта баштайгы тургустунган комплексилиг бригаданың кежигүнүнче киргенинге чоргаарланып турар. — Мал кыштагладыышкының чедиишкиннинг эрттирер дээш бүгү күштү салып, төрүүр 420 хойлардан 430 хураганнарны менди камгалап алырын хүлээнген ажылдап турар бис—деп ол чугаалаан.

Хойжу Каас Шогжаптың коданында ажыл-херек улам-на эки. Сөөлгү айда хойларның ийиги оолдаашкынындан 21 хураганнар алдынган, ол ам-даа үргүлчүлеп турар. Бо коданда төрүүр 409 баш хой бар. Дуржулгалыг хойжу бо чылын тус чер уксаалыг хой бүрүзүнден 2,3 кг дукту кыргып алган, 273 баш хураганны менди өстүрген. — Бригада болуп ажылдаары дыка әптиг, ажыктыг-дыр. Хойжуларның ажылынга бо болза чаа, мурнакчы үүл дээрзин көрүп, билип тур бис. Ажык-орулга бригаданың пинти ажылындан дорт хамааржыр болганда, хойжу бүрүзү бригадазыныы дээш, а бригада болза хойжу бүрүзү дээш сагыш салып, бот-боттарывыс хүн бүрүле чангыс деминг ажылдаар-дыр бис. Материалдыг сонуургал маңаа улуг-дур. Ындыг болганда ажыл-иш база бүдүмчелиг болгай — деп, эш Шогжап бистин сонуургаан айтырыывыска саат-даа чок харылады.

Хойжулар бригадазының төвү — Ак-Ооргада бригадир эш Талчынның өөнге келгеш, бригаданың ажыл-ижинин дугайында допчузу-биле чугаалап бээрин оон дилединвис.—Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадавыс бо чылдың июль айда 12 өреге 24 кижи составтыг кылдыр организастаттынып тургустунган, амызында бир чүк машиналыг. «ДТ-54» деп марканың тракторлуг бис. Хойжуларның кодан бүрүзүнде төрүүр 400 баш ажыг хой быжыглаттынган. Ынчаарга бригада әвес хойжуларда төрүүр 280—320 хойлар быжыглаттынган тургулаар болгай. Бригаданың кол продукциялары — эътти болгаш дукту күрүнеге саларының талазы-биле бердингея онаалга ажыр күүсеттинген: 470 центнер өөт саларының орнунга 490 центнер эътти. 79 центнер дуктун орнунга 99,4 центнер дукту садып, бараанныг продукция бүдүрериниң планын чедиишкиннинг күүсеттивис. Төрүүр 100 баш хойларга онааштыр бригада ниитизи-биле 82 хураганнарны өстүрген, а хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,7 кг дүк кыргып алдынган. Бо көргүзүүлер ниити колхозтуундан бедик болуп турар. Чижээ, колхозта бо чылдың эртken айларында төрүүр 100 баш хойларга онааштыр 68 хураганнарны камгалап ап өстүрген.

Бригадада мурнакчы хойжулардаа бар. Балдан Санаа 535 баш иртпарлалгага көстүп келген. Аныяк тыва литература бурунгаар чаа базымны кылып, социалистиг реализмниң оруу-биле чедиишкиннинг хөгжүп олурар.

Тыва литератураның хөгжүлдезинге чогаалчы Салчак Токаның ам үжен чыл болган оюн демдеглеп турарывыс чогаадыкчы ажылының практиказының салдарын ол чогаалдардан чугаажок көрүп болур дээрзин чогаал шинчээчилери болгаш критиктер чугаалап турар. Чогаалчының чогаадыкчы лабораториязын номчукчуга ажыдып бээри берге херек. Чамдыкта ол лабораторияның хаалгазын ажыдар деп ораалашкаш, оон форточказын безин ажыдып шыдавайн барып болур. Ынчангаш бо үүлге чогаалчының ажылының чугле чангыс талазын чижек кылдыр демдеглексээн мен. Чогаалчы Салчак Тока болунун чогаалын каш удаа эде кылып, хынап, чамдык эгелерни немей бижип өзы кам-хайыра чокка казып билир авторларның биреези дээрзин «Араттың сөзүнүн» баштайгы эгелериннен эгелээш, сөөлгү номунга чедир, ол тоожуну бижээн төөгүзүн шинчилээр болза, белени-биле бүзүредип болур. Бо дугайын «Хөлечиктин човуланы», «Бичии чорааным», «Мээң сактыышкыным» деп ышкаш чогаалдарның алызы барып, «Араттың сөзү» апарганын безин чижеглеп көргүскеш, бадыткап болур...

Чогаалчы чоокта чаа «Чечен чугаалар, чечен үүлдер, шиилер» деп чыынды номун парлалгага дужаалаан. Ол номда чогаалчының эртken оруу, тыва улустуң хөй талалыг, шаалыны-биле сайзырап олурар чырыткылыг амыыралы, коммунизм тургузукчуларының маадырлыг үлегер-хевири чуруттунган.

Ю. КҮНЗЕГЕШ.

Солун лекция

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтун ажыл-ишчилеринге СЭКП Төп Комитединин төлөөзи эш А. Самойловтун кылган лекциязы дыка солун болган. Съездинин төөгүлүг шиитпирлерин чедиишкиннинг боттандырарынга совет кижилернин массалыг патриотчу күш-ажылын илереткиишаан, коммунизм тургузуушкунунун өндүр чаагай Программазын делегейде үнелеп турарын оратор демдеглээн.

Тыванын экономика болгаш культура талазы-биле улуг чедиишкиннери Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының ачызы деп [illegible] ССР-ге ду- [illegible] РСФСР- [illegible] ниң док- [illegible] хереч- [illegible]

[illegible] НАА.

4 кг дукту кыргып алгаш, 6200 рубльдин арыг орулгазын киргген, төрүүр хайнак хойлар кадарчызы Баанай Намзынның көргүзүү база эки — хой бүрүзү 3,8 кг дукту берген. Мактанып болгу дег үүлүүр бо-дур. Чедимче чок, амдызында холга ап күш четпейн турар ажылдар бисте база бар. Тудуг сууржулгадан бир чурттарга бажыңы болгаш кызыл булун туттунган, 500 баш хойга чаа кажаа кылдынган. Мал чеминге 705 тонна сиген белеткээр онаалгазыс күүсеттинмээн, 102 тонна сигенниг бис.

Кылып бүдүрер ажыл-иживис хөй. Ол бүгүнү боттандырарынга бригаданың хойжулары шиитпирлиглер. Ам бистиң бүгү күжүвүс 1961—1962 чылдарның мал кыштагладыышкынын улегерлиг эрттиреринче угланган. Кодан бүрүзүнге менди ажаап алдынган төл, хүр кыш ашкан мал бүрүзү чеди чылдың дөртку чылында мал ажылын өстүреринин планын күүседиринге боттуг салыышкын, СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш бүгү улустуң улуг ажыл-ижинге бистиң улуг-хуувус болур дээрзин бригаданың хойжу бүрүзү билирлер — деп, эш Талчын чугаалаан.

Ыраккы Божалыгда хойжулар бригадазының бүгү кежигүннери СЭКП-ниң XXII съездизинин материалдарын, партияның Программазын болгаш Сибирь зоназының көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралының материалдарын калбаа-биле таныжып, өөренип турар болгаш оларны Эрзин районнун бүгү малчыннары-биле бир демей, боттарының ажыл-чорудулгазының болгаш амыдырал-чурталгазының тодаргай программазы кылдыр хүлээп алганнар. «Коммунизмни тургузары — чоннун холунун, оон энергиязының, оон угаанының хереэ. Совет кижи бүрүзү болунун күш-ажылы-биле коммунизмнин типилелгезин чоокшуладып турар» — деп, СЭКП-ниң Программазының бо сөстеринге олар база чоргаарланып, сорук кирген ажылдап турарлар.

О. МАНДАРЫЙ.

Соңгукчулар аңаа идегээн

Партияның болгаш чазактың көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер дугайында салып турар сорулгаларын күүседиринге киржирин шагдааның албанын хөй чылларда чорудуп келген Монгуш Сандакович Чаш-оол шиитпирлеп алган.

Ийи чартык чыл бурунгаар ол көдээ ажыл-агыйга барып ажылдаар дугайында дилегни ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем райкүүскомунуң шагдаа килизинге киирерге, ооң күзелин ол албан чери ёзугаар хандырган.

Эш Чаш-оол районнуң эң улуг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң бирээзи — «УТКА 25 чылы» совхозка чеде бергеш,— силерниң бүдүрүлгеңерниң кайы-бир участогунга ажылдаарын күзеп келдим, мени ажылга хүлээп ап көрүңер— деп, директордан дилеп кылган.

— Биске келгенинер кончуг эки-дир. Мал ажылынга ажылдаар дээн күзелиңерни хандырар бис, ийи шак болгаш чедип келинер, эш Чаш-оол —деп, директор эвилеп харыылаан.

Он ажыг чылда шагдаа албанынга чораан кижиге элээн харыысалгалыг ажылды дагзып болурун билгеш, совхозтуң улуг зоотехниги-биле директор сүмележип көрген.

— Эрткен чылдагы хураганнарны ам үзүп эгелээн болгай бис. Бир кодан эр хураганнар кадарар кижи херек, партия кежигүнү Монгуш Чаш-оолга ол чугула ажылды дагзып болур-дур — деп, зоотехник чугаалаарга, директор аңаа чөпшээрешкен.

Совхозтуң ангы-ангы коданнарындан үскен нарын дүктүг, каракуль уксаалыг болгаш чурт хойларынын-даа 5—6 ай назылыг, ниити саны 970 баш эр хураганнарын Монгуш Сандаковичиге хүлээткен. Эш болгаш дүк бүдүрерин көвүдириниң база бир кол курлавырын тургузар харыысалгалыг ажылды ол ынчаар хүлээп алган. Хураганнарны чер оттаар кылдыр чанчыктырары, чайын ырак чайлагларже көжүп чораан, оларны семиртири, кыжын кажааны чылыглаары, одар участогун таарыштырары, чемнер-биле чемгерери дээш ажаалданың өске-даа ажылдарын эш Чаш-оол хынамчалыг чорудуп келген.

Хойжунуң күш-ажылынын чамдык түүнеин эрткен чылда-ла көстүп эгелээн. Ооң бир хар ашкан хураганнары улуг ирттер-биле деңгыы кылдыр өзүп улгаткан, хураган бүрүзүнден-не ортумаа-биле 2 килограмм ажыг дүктү ол кыргып алган.

Бо чылын ооң коданында ийи хар ажып турар хураганнар улуг ирттер-биле дөмей апарган. Оларның бирээзи-ле ортумаа-биле 3,5 килограмм дүктү берген. Чамдыктарының дүгү 4—5 кг чедип турган. Ол ирттернин ортумак дензизи ам безин 50 килограмм чеде берген.

Монгуш Сандакович бо чылын кыштаглаашкынны белеткелдиг эгелээн. Ирттериниң өзүп улгатканынга холбаштыр тар апарган кышкы кажаазын бодунуң күжү-биле алгыды түлүп база ону эки чылыглаан болгаш малдың кышкы немелде чемнерин белеткеп алган.

Ниитиниң мал ажылынга үүткүлдүг чоруун илереткен Монгуш Чаш-оолдун алы ам үүгле совхозта эвес, бүүү районда болгаш республикада калбарып нептерээн. Совхозтуң ажылчы чоннары Арыг-Үзүүнүң № 91 соңгулла округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидат кылдыр ону депшидип алганнар.

Амгы үеде округтуң соңгукчулары болдунуң кандидады-биле ужуражып, оон ажыл-амыдыралы-биле танышканнар.

М. КАВАА-САРЫГ.

Транспортчуларның күш-ажылчы белээ

Кызылдың транспортчулары СЭКП-ниң XXII съездизинге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегни үргүлчүлевишаан, съезд көөлүнүң айы— ноябрьны эки көргүзүүглер-биле төндүрген болгаш чаа чедиишкиннерни чедип ап турар.

Олар ноябрьда чүк сөөртүлгезиниң талазы-биле онаалдазын 161 хуу күүсеткен. 88 мүң тонна чүктүң орнунга 142 мүң тонна чүк сөөртүнген. Автомашина бүрүзүнге ортумак ажылдап кылыышкын онаалдазындан 3,5 мүң тонна-километр ажып турар. Кызылдың транспортчулары он бир айлар дургузунда планындан ажыр 6,152 мүң тонна-километрни күүсеткен болгаш 321 мүң тонна чүктү сөөрткен. Ол дээрге, чеди чылдың үшкү чылында алган хүлээлгезинден бедик болган.

Республиканың транспортчуларының иштинде «Сельхозтехниканың» автобаазазы мурнуку хевээр мурнакчы болуп артпышаан, партияның съездизи ажыттынарының мурнуу чарыында-ла чыл планын күүседипкен турган.

Чолаачылар болгаш септекчилер ноябрьда 4 мүң тонна чүктү сөөртүр онаалдалыг турган, 27,5 мүң тонна чүктү сөөрткен. Автомашина бүрүзүнге ажылдап кылыышкын 182 хуу күүсеттинген. Ол дээрге, коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп атты чедип алыр дээш бүгү коллектив демисежип турар-дыр. Мында чаа совет кижинин кайгамчыктыг чижектери бар, маңаа үүгле чангыс чижек: Виктор Чугунов — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Ол үүгле ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар эвес, харын кежээки школаның 9-ку клазында, а кадайы—институтта заочно өөренип турар.

Республиканың коммунал ажыл-агыйының АТК-зының коллективи партияның съездинге уткуштур чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Ноябрь айда ажылдың көргүзүглери мурнунда бодап турганындан оранчок ашкан. Съездиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген чолаачылар болгаш септекчилер съезд сөөлүнүң баштайгы айында 6 мүң тонна чүктү сөөртүр планныг турган, 14,9 тоннаны сөөрткен. Тонна-километр талазы-биле онаалда 142 хуу күүсеттинген. Автомашина бүрүзү ортумаа-биле ноябрьда пландан ажыр 450 тонна-километрни күүсеткен.

Облпотребсоюзтуң транспортчуларының коллективи ажылының темпизин кудулатпайн келген. Бо коллектив шагда-ла 1962 чылдың үлүүнде киир ажылдап, ноябрьда тонна-километр талазы-биле планын 148 хуу, тонна талазы-биле — 130 хуу күүсеткен. Ол коллектив үүгле чангыс айда 17 тонна ажыг кывар үүлүү камнап алган.

Республиканың Дээди Совединин соңгулдаларының хүнүнге күш-ажылчы чаа чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш Кызылдың бүгү транспортчулары хайныышкынныг ажылдап турар.

А. ЛЕПЕШКИН.

Кандидаттарга чагыглар

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң девискээринде соңгулда округтарындан депутаттарга кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражыышкыннары болуп эрткилеп турар.

Районнуң Ленин аттыг колхозунуң төвү Кызыл-Чыраа суурнуң чурттакчылары Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Ийменин № 50 соңгулда округундан депутатка кандидат, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш О. Ч. Лопсанчап-биле ужурашканнар. Бүүреттирген кижи эш Шанман-оол допчу илеткел кылып, кандидаттың допчу намдарын болгаш ажыл-чорудулгазын соңгукчуларга таныштырган соонда, колхозчу соңгукчулар кандидатка боттарының чагыгларын берип үүве чугаалааннар.

Колхозтуң агроному эш К. Сандак сөс алгаш, колхозта чер ажылын улам калбартырын чугулалап демдеглээн болгаш септелге мастерскаязын тургузарынга боттуг дуза чедирерин кандидатка идегээн.

— Бистиң колхозка нарын дүктүг хойларны өстүрери чугула. Бистиң кандидадывыс хой ажылынын талазы-биле улуг дуржулгалыг кижи болганда бо талазы-биле улуг дузаны биске көргүзерин дилеп турар бис — деп, зоотехник эш С. Кенден-оол чугаалаан.

Ужуражылгага элээн хөй колхозчулар үүве чугаалап, депутаттың кандидадынга боттарының чагыгларын бергилээн болгаш эш О. Ч. Лопсанчап дээш бадылаашкыннарын бээринче соңгукчуларны кыйгырганнар.

Депутатка кандидат эш О. Ч. Лопсанчап, аңаа бүзүрээн улуг идегел дээш өөрүп четтиргенин илередип, ол идегелди шынзыдар дээш бүгү күүүн бээрин бүзүреткен.

Депутатка кандидат-биле ындыг ужуражыышкын «Октябрь 30 чылы» колхозка база болуп эрткен.

* * *

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Бажын-Алаактың № 45 округундан депутатка кандидат Александра Чаш-ооловна Күжүгет-биле «Искра» колхозтуң колхозчуларының ужуражыышкыннары Бажын-Алаак суурга, Кулун-Дүжерге болгаш Арыг-Бажы, Кызыл-Хавак сүт-бараан фермаларынга болуп эрткилээн.

Депутатка кандидат эш А. Ч. Күжүгет ёзулуг төлептиг кижи деп колхозтуң саанчызы Е. Оржак, чугаалаан, ол дээш балылаашкынларын бээринче соңгукчуларны кыйгырган. Фермаларның ажылын чугаалап тура, фермаларны бүрүн механизастаарынга дуза көргүзерин кандидаттан дилээн. Кулун-Дүжеринің ыяш ажыл-агый черинин ажылчыны эш Ч. Ондар ол суурнуң чурттакчыларының культурлуг негелдерин хандырарынга, ылаңгыя эмнелге салбырын катап ажыдарынга дуза көргүзерин эш А. Күжүгеттен дилээн.

* * *

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң колхозчуларының, Чадааналың хөмүр даш разрезинің шахтерларының болгаш тууйбу сарайының ажылчыннарының Хайыраканның № 44 соңгулда округундан депутатка кандидат эш Ховалыг Шанмакович Очур-оол-биле ужуражыышкыннары түс-түс черлерге бедик көдүрлүүшкүннүг эрткилээн.

Ужуражыышкыннарга үүве чугаалаан колхозчу, ажылчын, шахтёр бүрүзү СЭКП-ниң XXII съездизинің төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш чоннуң үүткүлдүг ажыл-ижин демдеглеп, депутаттың кандидадынга боттарының чагыгларын бербишаан, улусчу чангыс блоктун кандидады дээш бир эп-сеткилдиг бадылаар күзелдиин илередип турганнар.

М. СЕВЕН.

Чеди чылдың тудуундан кандидат

Тууйбу заводунуң ажылчыны Даржаа Чамбалович Салчакты танывас кижи «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективинде чок. Ооң эрткен күш-ажылчы оруу өскелерге ёзулуг-ла төлептиг үлегер-чижек болур. Ол бичиизинден тура-ла тулугжу болурун күзеп чораан. Кажан чедиги классты дооскаш Шекпээр школазының интернадынга кижизиликчилеп ажылдап турда-ла, ооң угаан-бодалынган тудугжу болур дээн изиг күзели черле ыравайн чораан. Ынчан чеди чылдың улуг тудугларының бирээзи «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуунуң эгелээн үеви ол турган. Даржаа ол улуг тудутта ажылдаарын шиитпирлеп алган, ынчалза-даа «тускай мергежилим чок канчаар ирги мен» деп бодап, арай чайгыдыксап-даа турган. «Күзел турда тускай мергежилди чедип ап болур, орус, тыва хоочун ажылчыннар мени өөредип каарлар» деп бодап алгаш, ол комбинат тудуунга дидими-биле ажылдап киришкен.

Баштай ол аажок сүрээдеп турган, мырынай белен ажылды-даа күүседип кааш: «мастер үүү дээр ирги, бакка кылып каан ирги мен бе» деп болунга бүзүрексевес бодалдан уштунуп чадап пэт-ла болган. Ол бодунуң мергежилинге хей-ле дадагалаап турган. Херек кырында ооң күүсеткен ажылары шупту тергиин эки болуп турганын өөрүдаа, мастер-даа үнелеп өөрүп турганнар.

— Сен ёзулуг «алдын холдарлыг» кижи-дир сен, Даржаа. Биске ындыг кижилер хей-ле херек —деп мастер ону мактаан. Даржаа комбинаттың дээре тудугжуларындан тудак чок ажылдап-даа турар апарган. Кажан комбинаттың кол тудуг баазазы болур тууйбу заводун ажылдадып киргенде аңаа тускай мергежилдиг калрлар чедишпестей берген. Чаа үүүлү шингээдип алырынга кажан-даа үүткүлдүг аныяк оол Даржаа тууйбу бүүрүлгезинге болунуң эки туразы-биле ажылдап киришкен. Байгамчык кызыманнай, кежээ чоруун көргүзүп турган ол кыска хуусаада тууйбу өртедикчизиниң тускай мергежилин тергиин эки шингээдип алган. Бүдүрүлгенин мурнакчызы, илепкейлиг хөй-ниитичи Салчак улуг коллективтин кежигүннериниң бедик хүндүтөлин чаалап ап шыдаан.

«Тыва даг-дүгү» эргелелиниң бүгү ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары эрткен соңгулдаларда область Совединин депутадынга кандидат кылдыр Салчак Даржааны чаңгыс үн-биле депшиткеннер.

Тыва автономнуг областы Тыва АССР кылдыр эде тургузар дугайында ОСРЭ-ниң Дээди Совединің Президиумунуң Чарлыы комбинаттың бүгү ажыл-ишчилерин чаа чедиишкиннерже сорук киирген. Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгы суурун тургузуп турар тудугжулар съездиге уткуштур алган хүлээлгелерин бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүседип, тудуг планының күүселдезинің талазы-биле республикада тергиидеп турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидат кылдыр эн дээре бүдүрүлгечи болгаш хөй-ниитичи Даржаа Чамбалович Салчакты «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи база катап депшиткен.

Тыва улустуң төөгүзүнде бир кайгамчык улуг болуушкын — республиканың Дээди Совединин бирги соңгулдаларының хүнүнде Ак-Довурактың № 33 соңгулда округунуң соңгукчулары Даржаа Чамбалович Салчак дээш боттарының балылаашкыннарын бээрлер.

М. БОНДАРЕНКО.

БОДУНУҢ СОҢГУКЧУЛАРЫНГА

Кызыл хоорай Совединің күүскомунуң даргазы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутатка кандидат Сергей Хочекович Красный бодунуң соңгукчулары-биле ужурашкан. Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы З. С. Полякова хуралды ажыткаш, бүзүреттирген эш Д. Юсуповка сөс берген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар белеткели кайгамчыктыг үеде — съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырары дээш совет кижилернің патриотчу күш-ажылының массалыг калбарган хүнериниде болуп турарын Дмитрий Дмитриевич Юсупов чугаалаан. Депутатка кандидат С. Х. Красныйның намдарын, ажыл-чорудулгазын оратор допчулап таныштыргаш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогу дээш бадылаарынче соңгукчуларны кыйгырган.

Кызылдың № 5 школазының башкызы эш Даньшина болгаш эштер Ахматова, Мозговой, Сехачев болгаш өскелер-даа кандидатка чагыгларны берген.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидат, «Межегей» совхозтуң директору В. Г. Пащенко-биле Межегейниң № 75 соңгулда округунуң соңгукчуларының ужуражыышкын хуралы болган. Бүзүреттирген кижи эш Загвоздкин депутатка кандидат эш Пащенконуң амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын соңгукчуларга таныштырган.

Слесарь эш Томорев хуралга мынча деп чугаалаан:

— Эш Пащенко бистиң идегелиристи күүседип шыдаар төлептиг ажылдакчы дээрзин билир бис. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдаларның хүнү — декабрь 17-де эш Пащенко дээш бадылаашкынны бээринче соңгукчуларны кыйгырып тур мен.

Хуралга үүве чугаалаан кижи бүрүзү депутатка кандидаттың ажыл-чорудулгазын демдеглевишаан, аңаа боттарының чагыгларын берген.

Депутатка кандидат эш Пащенко ажылчы чоннарга шынчы бараан болурун чугаалавышаан, улуг идегел дээш соңгукчуларга өөрүп четтиргенин илереткен. **Т. ТАЖЫ-САМБУ.**

Межегей суур.

Төлептиг кандидат

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидат Вера Сереевна Чылбак-биле Ак-Туругнуң № 97 соңгулда округунуң соңгукчуларының ужуражыышкыны болган.

Ак-Туруг сес чыл школазының башкызы, бүзүреттирген кижи эш В. Өлчей депутатка кандидаттың ажыл-чорудулгазын соңгукчуларга таныштырган.

Хуралга үүве чугаалаан соңгукчулар депутатка кандидаттың төлептиин демдеглевишаан, боттарының кандидадынга чагыгларын бергилээн.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында мал болгаш чер ажылының тус-тус адырларын механизастаарынче кичээнгей кошкак салдынып турарын соңгукчу М. Балчый-оол демдеглевишаан, бо талазы-биле хемчеглер алырын кандидатка чагып, сүмелээн.

Ак-Туруг суурнуң кудумчуларын чаагайжыдар, кижи эмнелгезинин ажылында четпестерни чайладыр, Ак-Туругда автобус доктаар черге корум-чурумну тургузар, клубту хөгжүм херекселдери-биле хандырар болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле хемчеглер алырының чугулазын соңгукчулар эштер Самбуу, Дыдый-оол, Найдан олар демдеглээннер.

С. СОТНАМ.

«Элегес» совхозта көдээ ажылагый техниказының септелгези чедиишкинниг чоруп турар. Илиирлер, андазыннар, сеялкалар дээн ышкаш дериг-херекселдериң септелгезинде элээн каш кижи ажылдап турар. Ук ажылга комсомолчу дарган Андрей Ужайкин онза эки көргүзүглүг болган. Хүнде ол ажыл нормазын үргүлчү 135—140 хуу күүседип, республиканың Дээди Совединге соңгулданың хүнү—декабрь 17-ге чедиишкинниг ужуражып турар.

Чурукта: дарган А. Н. Ужайкинниң ажылдап турары.

Фото **В. Лутковтуу.**

„Араттың сөзү“

С. К. ТОКА

(Тоожунуң „Чаа Тыва“ деп үшкү номундан үзүндү)

ХАРААЛ

— Байырлыг, утбай, менди-чаагай, эш-өөр—дээш, үш аътты мунгаш, бирээзин коштааш, Хараал кайда сен дээш, чап-чаа тургускан МЧАЭ даргазы Саглың-биле хаптывыс...

Дерзиг мурнукузундан чүгээр тыртына берген, ам үүгле изи көстүп чыдар. Эриин ажып турган хем унунуң хамык оймактарын, сиген кезер шөлдерни хөме алгаш, чаа черлерни хоошпалаан, дазылдарны, харын-даа мырынай бүдүн дыттарны чуй шаап эккелгилээш, озаналдырып каан чыдыр.

—Паа, ана ат-ла үүве-дир аа! Хемниң унундан туржук, аңаа оргу чернин безин оруун үргедип, чазарлап каапкан!—дивишаан, Саглың өшкен данзазын улаштыр тип, соргулай каап, таакпызының ыжын чаңгыс-даа буртулатпайн чор. Таптыг көрүп чоруурумга, Саглың чуга сыгыр каракторын чүгүртү көргүлел каап, кырлагар сүвүр думчуун кырын чүлгүй тудуп каап, калбак аксының кылын эриннерин шимчетпишаан, думчуунуң адаанда болгаш сегелинде тарамык кара салдарын чүлгүй туткулап, дыйылаащ үнү-биле бирээни-ле чугаалай каап чөрда, ооргазында хаптап алган буттуг боозу ынай-бээр чаяннап каап чортуп олур. Оон арга-ласкылга өөренген аъды малгаштыг ыяш арызынга бир-ле изи ышкаш чиик-чиик базып олурган.

— Силерни ам МЧАЭ даргазынга соңгуп алган, Дерзиг арбанының болгаш каттышкан ажыл-агыйнындаа даргазы, чогум үүү, кандыг ажылдан эгелээр деп бодап чор силер?—деп, сыр өске бодалдыг чораан эштен айтырдым.

— Хөк үүве болгай аан моонар. Мен, Домбаштай анчының оглу Саглынмай, ам артында ийи дакпыр дарга. Ачам хөөкүй-биле кады аннап-дииннеп өөренгенден башка, дарга болурунга өөренирден туржук, дүш-дүлге безин кирбес үүве-дир, ол ынар. Кады аннап чораан 3—4 диинчилерни безин даргалап көрбээн кижи, ам келзе-келзе арбан даргазы, МЧАЭ даргазы, кайгаар үүве болгай аан. Шаанда шагда ядыы кижи дарга болур салым-чаяан чок дээр үүве болгай, ажырбас үүве ышкаш үүл—дигилээш, менче хая-даа көрүнмейн, үүгле аъдын чу-чу-чу деп кааш, база-ла таакпылай берди. Менче хая-даа көрүнмейн, үүгле кезек ыыттаайн чораш. МЧАЭ-ниң бирги хүннеринде канчаар ажылдап келгенин, үстүнде эгеде көргүскени ёзугаар тоолдады.

— Ол дээрге бай, феодал, дүжүмет идегеттериң меге-авыяс чугаазы болгай аан. Ам бистиң Тывада сумудан кожуунга, оон өрүлээш, сайытмайытка чедир ядыы араттарның оолдары, кыстары-ла болгай. Ол дээрге коммун намның болгаш башкы Ленинин номналының боттаныл турарының дириг херечизи-дир ийин —деп түннеп каггаш, үүү дээрин манагзынып, эжимниң соондан чортуп олур мен.

— Ол-даа шын болдур ам—дээш, чугаалап эгеледи:—Эрткен чылын бистиң Дерзиг арбанынга бижик бөлгүмү тургузуп алгаш, хорлуг-ла кижилер бижикке ам өөренип алган бис. Дерзиг арбанынга кижи билип келген төөгүзүн иштинде бижиктиг кижи кажан-даа турбаан үүве-дир, бодум-даа билирим, ачам Домбаштайның-даа чугаалап олурарын дынаарга ындыг чорааныгай. Дерзиг-Мергенниң даргазы болгаш эң тергиин каржы-дошкун азазы боон чораан биеэги ол Даш-Чалан, Шомбахөөнүң адазы бай ашак-кадай суглар безин бижик деп үүве танывас чораан үүве болгай аан моонар.

— Ам кандыг ирги, бижиктиг кижи Дерзиг-Мергенде көвей бе?

— Кыдыындан хыра-ла, кырган Чадаг-Кыдаттан эгелээш, меңээ чедир, Сарыг-оолдан эгелээш Сагаандайга чедир доозазы бижиктиг, солун номчаан, аразында чагаалашкан, бижиглешкен амыр-ла үүве ышкаш үүл моонар...—деп чоруй кижин хенертен аъдындан дүже халааш, оозун безин баглавайн (аъды ынчаар өөренип калган), дүзү-далаш-биле боозун эктинден дүжүргеш, хавын ушта соккаш, асты тыртып ал салы-ла, күдүйүп алгаш кырлаң кырынче шошкунгурлады. Үүү болган чоор деп бодавышаан, карак салбайн, кижиниң барган уунче-ле харап тур мен. Удатпаанда кижим дагын ээп келди.

— Үүл, аң бе, азы аңчының чилбизи бе?

— Көрдүңер бе, бужар улуг хайыракан, бисти чытка апкан боор, кырлаң артынче-ле үвеликтен ынай болду. Аа халак, силериң-биле хөөрежир дээш, хожудан көрдүм. Демне көрген болза, кудай өршээлдиг-ле болгай, четтирер, чип кааптар үүвевисти. Силериң ланчыынар болза үүү боор—дээш, аъттаны тыртып алгаш, кежигже чортуп кагды.

— Чаңгыс бодунар үүгүрер, канчаарынар ол боор ынчаш?

— Көрүп кааптарыйна деп бодааш, сеңээ дыңнадыр-даа чай алынмадым. Ам-на, адыр-адыр, шүве, кандыг, үүү-даа таваржыр болза, харын эки боолуг кижиге, сеңээ бооладыр үүве—деп кааш, кижим сагыш амыраан ышкаш чаа-ла таакпылай берди.

Дерзигни кежер черге чедип келдивис. Орук-чирик деп үүве көзүлбес, элезин сай-биле болгаш чудук, дазылдар-биле дуглалып калган. Саглың кежер дээн черниң чанынга чортуп келгеш, кезек көрүп тур он.

— Ча, кандыг ышкаш ынар? Кеже аар бис бе?

— Бо хүн кештинмес ышкаш, маңаа хонуп алгаш, эртен эрте хапсывысса эки боор.

— Оозун силер-ле билип көрүңер, орук-чирикти эки билир кижи. Мендаа арбаным болгаш МЧАЭ-ниң даргазының дужаалындан эртпес-тир мен—деп кагдым.

— Ээ, черле оозу дээре дээш, Саглың аъдындан эрестин кончуг дүже халааш, аъдын дытка баглай тыртып кагды. Оон дораан-на коштуг аъдывыстың үүгүн, оо аъттарывыстың эзер-чонаан биче када соодуп кагдывыс.

Биче дыштанып, чугаалажыр аравыста:

— Мен бодаарымга, дүүш эрткен боор. Шак дөө чыдар мээске чедер болзувусса, ире-даа бо-ла сөөскеннээн турар-дыр ийин. Үүү деп бодай-дыр силер?—деп кижим бо.

— Кай, ам аннаарывыс ол бе? Бир эвес ындыг үүве болза харын эки, Силер дег хоочун, дуржулгалыг аңчы кижи-биле аннаары—меңээ аас-кежии болур-дур-ла—дидим.

Кижим-даа далажы-ла берди. Ам үүү боор базылаттывыс. Саглың арганың бир чартыындан, мен база бир талазындан оя кылаштааш, үстүвүсте кара сыныңың кедээзинге ужуражыр бооп дугуруштувус.

Базып-ла тур мен, базып-ла тур мен, чизирт-чазырт дээн соонда эликтер бо халчып ынай болур. Халактап каап базып-ла чор мен. Ам үүү-даа чок куруг мен. Ынчап чорумда, мырынай карангылай берген. Кайнаар-даа дап бээримге, одаг вайы билдинмес. Базып-ла тур мен—угаан ам дедирленген. Аскаиым-даа ылап деп бодап алгаш аңгадаарым дам барды. Ам кускуннап эгеледим—сураг, боолаар-даа мен—Саглың-даа сураг. Корга-корга, ынча-мынча базып олура көөрүмге, мурнумда улуг-ла кара үүве тура берген тур. Куйгадаа изиш-ле диди. Хайыракан деп бодай хона бергеш, ланчыымның тонаан солуй тыртып алгаш, топтап көрүп тур мен—шимчеш-даа дивес. Ыяк белеткенип алгаш, чоокшулай базып келгеш көрген—өртен төш.

Канчап-чооп чорааш, бир-ле бедик оорга кырынче үнүп келгеш харай бердим—адаамда одаг кызып тур. Сагыш-даа амырай-ла берди. Ам үүү боор, чөгенчиг анчы дуваг-даваш-биле шак ынаар ужа-тура челип-ле баттым. Одагга чедип келиримге, Саглың кидин-не шиштенген, шайын шагда-ла хайындыргаш, эзип алгаш, оозун кара дазыл хувазындан аартаан олур, мени ырактан көрүп кааш:

— Чаа, каштыг болдуң, өлүрген үүвеңи ыракта бе, элик-хүлбүс азы сыын, хайыракан бе?—деп байысаап эгеледи.

— Куруг-куруг.

— А үүнү боолап турдуң ынчангаш?

— Кай, ам аннаарывыс ол бе? Бир эвес ындыг үүве болза харын эки, Силер дег хоочун, дуржулгалыг аңчы кижи-биле аннаары—меңээ аас-кежии болур-дур-ла—дидим.

— Ол-даа ол-ла ийин. Ам ол-ла хугбай-ла болган-дыр. Аңчы кижини аза бээри ол, мени тып алзын дээш боолап турар кижи-дир, ам ону барып дилээр-дир деп үүве канчаа сагышка кирер боор, кыпсынчыг-ла үүве-дир аа? Ха-ха-ха—деп, кижим чаа-ла каттырып, кочулап-даа кончуг.

— Харын үүү деп ындыг кончуг бужар үүве боор. Аннаарымны уттуп бар чоруурум бо-дур ийин. Чаныңарга чедип келгеш безин кезек када Силерни-даа, мунуп чораан аъттарывысты-даа танывайн, өскелеп чордум. А олчаңар үүү болду? Хүлбүс-даа ылап-ла-дыр, а өскези үүү ирги?

— Бир хүлбүстү адып алгаш, олла харагзыныл чорумда ире изи чыдыр, ону көрүп алгаш ийи-үш кырлаңны ажыр истээш, база бирээзинден харап келиримге, күжүр эриң бола сөөскеннер баштары чулгуп чор.

Оон таптыг чоокшулап алгаш, кедилиг кылдыр ылап черинче базардыр деп бодааш, бир-ле өзаң артындан кедеп кел чорумда, өштүг үүве дег, ырак эвесте боо тог дээр болбас ийикпе. Ам үүү боор, ирен, үвүрешавыраш ынай-ла болган. Ол сээн боон даажы ышкаш үүл?

— Мен харын база-ла боолаан мен, ындыг болза-даа тайгада кайын чаңгыс бистер боор бис, өске аңчыдаа боор чадавас, канчап билир—дидим.

— Шында-ла, ындыг боор-даа чадавас. Ча, ол-даа канчаар, Хараалга чедир та чеже сыын-мыйгак, хайыракан, элик, хүлбүс көөр бис — дээш:

Октаргайы бербес эвес,
Октуг боозу дегбес эвес
Делегейи бербес эвес,

Демир боозу дегбес эвес—деп кожаннай кагылапкаш—ам шайлаза, эъттезе дээре боор—деп кагды. Ийи адыр кургаг талда шиштээн хүлбүстүң эзгилиг холу бичии-даа өртеимээн, хүрөре быжа берген тур. Мендаа үүү боор ону алгаш эптештир олуруп алгаш, савын дырылады кезип-ле эгеледим эвеспе. Кижим эъдин ийи-бир дайнагылааш, [illegible] тээн эъдин андара[illegible] руй ай[illegible] суп турган кижи, та кандыг ыйнаан, көрүп көрүнерем—деп кагдым.

Кижим далаш-биле баргаш, шаа четпейн, шериг ак баклашканы ужулгаш:

— Че, бо-ла болгай, Семкзей өөрле кайын эндээр, хөөрткүй уруумну, моон бичеден апса, черле артык эвес боор, дарга—дигилээш, аксын ажыда ээрипкеш:—Ок көдек! Сүт ышкаш үүл моонар—деп чоруй аксын дагын кирер ээрип кааш, оозун хомудааны хөөчүг ырадыр октай каггы. Көрүп олур мен. Оон кижим демги-ле даалында дедир барган соонда:—Пак, пак даадым, бо-ла болгай, көгээрде үүве ышкаш үүл моонар дивишаан, өөрээни кончуг хөөреп эгеледи. Чапчаа-ла тыпты хонуп келген сеткил хомудалы кайда боор, шагда-ла чок, кижим ам чаа-ла каттырган, артында-ла чиигей берген базып олур.

Даартызында дан хаяалап олурда тура халааш, шал-шул шайлап алыла аъттанылтывыс: Дерзиг-даа тыртынып калган, суу артында кылайып келген, сугда үүү-даа илдеп апарган, ээрем-ээтпектерде кадыргы, мыйыт болгаш мөрзүгүр белдер эриктиг кыдыынга халчып кээп, оон дагын-ла көвүктүг хорулааш алдынче кире халчып турлар. Хемниң ол-бо чарында янзы-бүрү чойган, пөш, хадын, дыт болгаш тал, чодураа дээш янзы-бүрү үнүш кидин-не чедишкен, чингир иогаан бүрүлеринің чуксут чаагай чыды думчукту аа чип-ле чор. Удатпаанда хүнүнүң алдынанчак кызыл хереги ол шыргай арыгын аразынче кожаагылаштыр бахылап келген, чараш чаагайын кандыг дээр! Эртенги одарда күшкүлдер, кара-куштар, күртүлер оон-моон сыдыртканнар ужуп-ла турлар. Чамдыызының уялары мырынай орук кыдыында, оларның чанынга чоокшулаарга, оолдары аастарын аазаткылап алгылаан мыжырткайнып-ла чыткылаар, чаптанчыын, чараштарын кандыг дээр! Айыыл-мейиилге сезик алынмайн, тайбын чаагай оттап чораан аннар [illegible] аъттыныып турлар. Аңаа келген соңгукчуларга, малчыннарга беседаларны, тайылбыр ажылын агитаторлар организастап турар.

Малчыннарга агитпункт

САМАГАЛДАЙ. Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар белеткели Тес-Хем районда улам калбарып турар. «Тес-Хем» совхозтуң Үстүү-Шынаа салбырында организастаттынган агитпунктунуң шиилдезин эки кылган.

Агитпунктуда делегеттинген соңгулдага хамаарышкан үүлдерни, СЭКП-ниң XXII съездизинин материалдарын малчыннар үргүлчү хөөн номчуп, чуртта болгаш делегейде болуушкуннарны чаа солуннардан болгаш журналдардан хүн бүрү таныжып турарлар. Аңаа келген соңгукчуларга, малчыннарга беседаларны, тайылбыр ажылын агитаторлар организастап турар.

Аныяк аңчылар

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң эш Чигжит удуртаан аңчылар звенозунуң ең-не аныяк аңчылары, алышкылар Бузураш Ээрилге (13 харлыг), Чазыр-оол (17 харлыг) баштайгы аннаашкынны чедиишкинниг чорутаан. Баштайгы аннаашкынга Ээрилге 95 диинни, Чазыр-оол 10 киш, 70 диинни өлүрүп, белгеел пунктузунга дужаганнар.

Аннаашкынның ажылары 9 киш, [illegible]

Үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы хандырарының оруунга чугула базым

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Космиктиг октаргайны тайбың ажыглаар талазы-биле БНО-нуң Комитединиң илеткелиниң талазы-биле 24 чурттарның резолюциязын БНО-нуң Бол Ассамблеязының Политиктиг комитединден чаңгыс үн-биле чүүлдүгүнүп көргенин октаргайны шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле күрүнелериниң үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазын хандырарының оруунга чугула базым кылдынган деп Каттышкан Нациялар Организациязындан ынчаар үнелеп көрүп турар.

Октаргай талазы-биле Комитетте төлөөлеткен өске-даа чурттарның төлөөлериниң киржилгези-биле колдуунда ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың төлөөлериниң аразында үр үеде чоруп келген чугаалажыышкыннарының түңнелинде ол резолюция хүлээп алдынган.

Октаргай талазы-биле Комитетти өмты хевири-биле тургусканының эң өгезинден тура (Комитетти XIV сессиязының резолюциязына үндезилээш тургускан турган) совет төлөөлер болза, күрүнелериниң кандыг-бир бөлүглелериниң эрге-ажыктарынга Комитетти ажыглай бээр арганы болдурбас кылдыр Комитеттиң ажылын шак ынчаар организастаарының өргежок чугулазын быжыы-биле негеп келген. Ынчаарга Комитеттиң составын аная социалистиг чурттар, а ындыг болганда октаргайже оруктуу боштай ажыткан Совет Эвилели, эвээш кезии болган турар кылдыр шилип алган турган. Космиктиг октаргайны тайбың ажыглаар талазы-биле Комитеттиң ажылынга боттарының негелделерин дөгөөр дөөр барыын талакы бөлүглелдиң чүткүлдериниң дугайын ол чорук херечилеп турган. Комитеттиң составын калбартырының болгаш Комитетке шиитпирлерни бадылаашкынның аная-ла хөй нуруузунуң аргазы-биле эвес, а чөпшөөрежилгенин, бирги өөлчегде, октаргайны шингээлип алыр херекке эң улуг салыышкыннарны кылган чурттар болур, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чөпшөөрежилгезинге үндезилээш хүлээп алырының өргежок чугулазын совет төлөөлер демдеглеп турган.

Ындыг болза-даа космиктиг октаргайны тайбың ажыглаар талазы-биле Комитеттиң ноябрь 27-де болган баштайгы хуралынга илерээни болза барыын талакы бөлүглел ол чугула үүлдер-биле чөпшөөрежирин мурнуку хевээр бодавайн турар. Ол үүлдерни сагыыр чорук октаргай талазы-биле Комитеттиң чедишкинниг ажылдаарын хандырар ужурлуг турган.

Ол байдалдарда совет төлөөлер Комитеттиң ажыктыг ажылдаарын өзулуг хандырар ужурлуг шугумну камгалаарын быжыы-биле үргүлүлеп келген, ынчаарга ындыг туруш БНО-нуң Бол Ассамблеязының XVI сессиязының төлөөлериниң ортузунга улам улуу-биле билир чорукту болдурган. Октаргай талазы-биле Комитеттиң илеткелин Политиктиг комитетке чугаалажып көрүп турунда, төлөөлериниң хөй нуруузу болза, бир эвес кол күрүнелер—ССРЭ биле АКШ-тың аразында кандыг-бир билишкин чедип алдынмас болза октаргайны шинчилээр болгаш шиңгээдип алыр талазы-биле херекке дегелегиниң өзулуг кады ажылдажылгазының хандыртынар аргазын көрбейн турар деп чүвени тодаргай билиндирген. Оон ужурунда октаргай талазы-биле Комитеттиң илеткелиниң дугайында болгаш бо айтырыгның талазы-биле АКШ-тың, Австралияның, Канаданың болгаш Италияның киирген резолюциязының төлевилелин Политиктиг комитетке чугаалажып көрүп соксадыр деп шиитпир декабрь 7-де хүлээп алдынган. Ол резолюцияда чамдык чогумчалалдыг саналдар бижиттинген турзажок, октаргай талазыбиле Комитетке шиитпирлерни хүлээп алырының чуруму дээн ышкаш ындыг чугула айтырыгны ында киирбеен. БНО-нуң секретариадынга мырыңай хамаарышпас сорулганы аная онаап турар, а ол ышкаш Комитеттиң мурнундагы составынга ийи африка күрүнелерни—Нигерияны болгаш Чадты немээш хевээр арттырарын саналдап турар.

Оон ужурунда ол резолюцияны ССРЭ-ниң болгаш УССР-ниң төлөөлери боттуу-биле шүгүмчүлээн. Оон дараазында декабрь 8-те өгелөөн чугаалажыышкыннарның чорудулгазында резолюцияның төлевилелин кады ажылдап кылыры чедип алдынган, ол төлевилелге октаргай талазы-биле Комитеттиң бүгү 24 кежигүннери каттышкан. Ол резолюцияны Политиктиг комитеттиң декабрь 11-де болган хуралынга база үүлдүгзүнүп көөр, ол чорук улустар аразының кады ажылдажылгазын болгаш янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелериниң тайбың кожахелбөө догунналашкынын хандырарына чугула үүл болур ийик дээрзинге идегелин В. А. Зорин илергейлээн.

Дайынга удурланыкчыларның марыжы

БОНН. (СЭТА). Эссенге (Рур) бундесверге албан өрттиреринің болгаш атомнуг чепсегленишкиннің удурланыкчыларының чыскаалы болган. Чыскаал болза «Чепсегленишкиннерни бүрүү-биле дүжүреринің болгаш тайбың кереэни чарарының аргазы-биле делегейге тийбынны тургузар!» деп кыйгырыгның адаа-биле эрткен. Европага нейтралдыг зонаны тургузарының болгаш тайбың кереэ дугайында саналдарны ГФР-ниң чазаның ажылдап кылырының дугайында негелделериг транспарантыларны чыскаалганнар тудуп алган чораанар. «Атомнуг чепсек турбас! Тайбың кереэ турар!»—деп, чыскаалганнар медеглээннер.

«Дейче Фольксцейтунг» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, ол чыскаал болза атомнуг чепсекке барыын-герман удурланыкчыларының чыл бүрүде эрттирер марыжын 1962 чылда эрттиреринің белеткели болган.

Совет космонавтыны Моол уткуп алган

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентизи В. Петренконуң дамчытканы болза:

Алдаржаан совет ужулукчу-космонавт Г. С. Титов МАР-ның найысылалынга чеде берген. Улан-Баторнуң совет болгаш моол туктарбиле, космонавтар Ю. А. Гагарин, Г. С. Титов оларның портреттерибиле, плакаттар болгаш транспарантылар-биле чайынвандыр шимээн аэродромунга хүндүлүг залчыны партияның болгаш МАР-ның чазаның удуртукчулары эштер Д. Балжиням, Д. Моломжамц, Ж. Самбу, Л. Цэнд, Д. Майдар, Н. Лувсанравдан, министрлер, ССРЭ-ниң МАР-да Онза болгаш Бүрүн эргелиг алчини А. И. Хворостухин, дипломаттыг төлөө черинің өске-даа ажылдакчылары, муң-муң улан-баторжулар уткуп алган.

Моолдуң аяс турган ак-көк дээринге дөрт моторлуг «ИЛ-18» самолёт көстүп кээрге, аэродромга күчүлүг йөрээл салыышкыннары диңмиреп үнген болгаш коммунизмниң тургузукчузу — улуг совет улуска алдар болдурган байыр чедириишкиннери бүгү талдан дыңналып турган.

Аэродромга чугаалаан бодунуң чугаазынга Г. С. Титов чылыг уткуп алыышкын болгаш акы-дуңма Моолга аалчы болуп келдирткени дээш МАРП ТК-га, МАР-ның чазаанга, бүгү моол улуска чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн. Совет космонавтарның изиг байырын МАР-ның ажылчы чоннарынга ол дамчыдып берген.

Улан-Баторга чеде берген соонда, дораан-на ужудукчу-космонавт Г. С. Титов МАРП-тың болгаш моол чазактың удуртукчуларынга чораан. ССРЭ-ниң МАР-да элчини А. И. Хворостухиннің, даштыкы болгаш моол журналистернің олурушканы беседа найыралчы байдалга эрткен.

Г. С. Титов Моолдуң хүндүлүг пионери

Совет космонавт Г. С. Титов Моол чазактың чалаанын өзугаар Моолда чоруп турар. МАРП-тың ТК-зының секретары Д. Балжинямның болгаш оон-даа өскелериниң уделгези-биле Теп аймактың теву — Дзун-Мод хоорайга чораан. Оон чурттакчылары совет космонавтыны кызыгаар чок өөрүшкү-биле хүлээп алган.

Г. С. Титов оон Улан-Баторга эзп келгеш, улан-баторжу пионерлер-биле ужурашкан. Пионерлер Г. С. Титовту МАР-ның хүндүлүг пионериниге соңгааннар.

КАТАНГАДА ДАЙЫН ЧОРУДУЛГАЗЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Катанга сепаратистериниң ижээни—Элизабетвильде аткылажыышкын бүгүн неделяда соксавайн турар. Чомбенин ак кештиг хөлезиленикчилериниң удуртканы чепсектиг дээрбечилери Конгонуң өске кезээ-биле Катанганың катап каттыжарын чепсектиң күжү-биле болдурбазын орадлажып турар.

Рейтер агентилелдиң корреспондентизинин дыннатканын өзугаар алырга, чоокта чаа БНО-нуң шериглериниң ужар үүлү катанга жандармериянның «Массарт» лагеринде турар миномёт батареяларынче халдаашкынны база катап кылган. Швед шериглериниң турар лагеринче баар орукта чугула стратектиг тоннельдиң угланыышкынынче БНО-нуң шериглериниң бурунгаарлаарына ол миномет батареяларның боолаашкыннары моондактап турган.

Элизабетвильде пулеметтарның боолаашкыннары үргүлчүлеп, миналарның частыышкыннары болгулап турар деп корреспондент дамчыткан. Катанга жандармнар хоорайның мурнуу болгаш чөөн кыдыгларын холга тудуп, БНО-нуң шериглериниң турар черинче миномёттар-биле боолап турар. Аэродром болгаш олче барган орук БНО-нуң шериглериниң индий кезээнің контролюнда турар.

Элизабетвильден келген дыңнадыларны барымдаалаан ап көөрге, Чомбенің болгаш оон эзлериниң албанында турар даштыкы хөлезиленикчилер БНО-нуң шериглеринге улур эң идепкейлиг хөделип турар. Оон ангыда, ол хөлезиленикчилер Катанга жандармериянның отрядтарын база удуртуп турар. Алжирге болгаш Индий-Кыдатка колониалисчи дайынның школазын эрткен ол өлүрүкчүлер хөй эвес миномёттар, танкыга удур боолар болгаш пулеметтар-биле чепсегленген бөлүктерни тургузуп алганнар. Ол бөлүктер автомашиналар-биле бурунгаарлап, БНО-нуң шериглериниң туруштарының янзы-бүрү черлеринче дүрген болгаш хенертен халдаашкыннарны кылып турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). АФП агентилелдиң Элизабетвильде турар тускай корреспондентизинің дыңнадып турары болза, ам бүгү хоорай бүзөөлеттирген байдалга таварышкан лагерь ышкаш сагыындырып турар. Даштыкы делегей-биле Элизабетвильдің харылзаазы барык бүрүнүбиле үзүлген. Родезияже баар чүгле чаңгыс орук катангажылларның холунда арткан. Ол орукта жандармериянның тургускан таныылдары быымны-даа эрттирбейн турар. Хоорайдан чүгле херээженнерни болгаш уругларны көжүрүп үндүрерин чөпшөөрөөн. Эр кижилер эрге-чагыргаларның айтыышкынын өзугаар хоорайга артар ужурлуг бооп турар.

Дыңнадыда чугаалап турары болза, хоорайның кудумчузунда таныылдап чоруп турар катанга жандармнар «автомашиналарны болгаш кижилерни чүс метр бүрүзүнге доктаадып тургузуп, бичин-даа дүвүрөөзин болганда уржуктарының дугайын бодавайн-даа, ланчылларын болгаш автоматтарын боолаарына белеткей бөөрлер».

АНГОЛА ПАТРИОТТАР ШАВАР ХАЛДААШКЫНГА БЕЛЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ангола улустуң национал-хосталгалыг шимчээкининиң удуртукчузу Марио Де Андраденің медеглээни болза, ангола патриоттар португал колонизаторларның шериглеринге удур шавар халдаашкынныр хемчегларни эгелээринге белен. «Массалыг атакалар» чүгле Анголда эвес, харын база португал колонияларның өскедаа девискээрлеринде белеткеттинген дээрзин Марио Де Андраде чугаалаан.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизинин Рабаттан дыңнатканын өзугаар алырга, Анголаның национал удуртукчулары Португалияның тергидээшкининиң аңаанда турар девискээрлерге шеригнин калбак шавар халдаашкынының планын ажылдап кылган.

Португал колонияларның улустары, бир эвес шиитпирлиг хемчеглерни шуут албас болза, португал колониализмге удур демиселге тиилелгени чедип алырын идегевейн турар деп Марио Де Андраде медеглээн. Салазарның фашисчи өзу-чуруму-биле чугаалажыышкыннарны чорудары ажыы чок дээрзин Марио Де Андраде демдеглээн.

Португалия-биле дипломаттыг харылзааларны ам-даа үспээн бүгү африка күрүнелерни ындыг базымны кылырынче Марио Де Андраде кыйгырган. Португал колонияларның демисежин турар патриоттарынга дузаламчы көргүзеринче ол база кыйгырган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның «Гардиан» деп солуну Анголаның национал хосталгалыг шимчээшкининиң удуртукчуларының бирээзи Кунзиканың медеглелин парлап үндүрген. Анголада тура халыышкынны базарын португал шериглер чедип апкан дээр дугайында салазар пропаганданың бүгү чулчуруушкуннарын Кунзика буруу шапкан.

«Анголада үргүлчүлеп турар демиселдің дугайында доктаамал илеткелдерни бистиң ында харылзаажыларывыстан ап турар бис» деп Эммануэль Кунзика медеглээн.

Кунзиканың дыңнатканы болза, португал шаажылакчыларның истеп сүрүүшкүнүнден дезип, кожазы Конгоже чоруп турар Анголаның үндезин чурттакчыларының саны көвүдеп турар. Ам бо үеде дескеннериниң саны 186 муң кижиге четкен дээрзин Кунзика чугаалаан.

Танганьика—Африканың хамаарышпас күрүнези

Декабрьның 9-та Африканың хамаарышпас күрүнелериниң өг-бүлезинге чаа күрүне — Танганьика кирипкен. Танганьиканың чаа сүлде демдээнде — «Ужуру на умоджа» — хосталга болгаш чаңгыс-эп — деп бижип каан. Төөн Африканың ол чуртунуң чедип алыр дээш үр болгаш аар орукту эрткени сорулганы ол сөстер илергейлеп турар.

Танганьиканың улузун үр үениң дургузунда герман империалистер мөлчүп келген, олар ону XIX үүс чылдың төнчүзүнде эжелепкен турган. 1919 чылда герман империализминиң орнунга оон-биле дөмей дошкун каргыс англи колонизаторлар Танганьиканы эжелепкен, чүл дээрге Англия болза Танганьиканы башкарары-биле эргени Нациялар Лигазындан алган. Ынчаарга 1946 чылдан эгелээш, Танганьика болза БНО-нуң хайгааралында турар, Англия башкарган девискээр болу берген.

Англи «хайгаракчыларның» Танганьикага тургускан корум-чуруму Африкада өске-даа колониялар-ны оон тургускан корум-чурумундан ылгал чок болган. Танганьиканың 9 миллион кижилиг үндезин чонун даштыкы эжелекчилер хайыра чогу-биле дарлап келген. Танганьиканың эң-не эки черлерин колонизаторлар боттарына хураап алган. Даштыкы эжелекчилерниң черлеринге африканчылар хүн үнеринден ажарынга чедир ажылдап берип келген, оортан колонизаторлар байып турган. Танганьиканың үндезин чонун [illegible] даа 1935 чылдың албанның медээлерин өзугаар алырга, 47 муң африканчылар албадал ажылынга барык бүдүн чартык миллион шакты эжелекчилерге ажылдап берген. Бо барымдааны чарлапканы делегейниң хөй-ниитизинге улуг килеңни болдурган. Оортан эгелээш ындыг дыңнадыгны кылбастай берген. Ынчаарга Танганьикада албадал-биле ажылдадыр чорук хевээр арткан. Танганьикада үндезин чонга үндүрүг онаар дугайында дүрүмнү өзугаар алырга, бир эвес үндезин чоннун кижизи үндүрүүн акша-биле төлевес болза, ону албадал-биле ажыл кылдырар черже дораан чоруткан туруп болур шак ындыг шыдаттынмас байдалдың ында бар турарын чогуур үезинде БНО-нуң экономика болгаш социал талазы-биле чөвүлелинде ССРЭ-ниң төлөөлекчизи айтып турган. Колонизаторларның хүлээп алган хоойлузун өзугаар алырга, 18 хар ашкан эр кижи бүрүзү үндүрүг төлээр. Акша чок чүве болганда, Танганьиканың муң-муң кижилери эң-не аар ажылдыг рудниктерге, чер ажылынга баргаш даштыкы эжелекчилерге каш көпеек дээш ажылдаарынче албадаттырып турар.

Танганьика — байлак чурт. Ында делегейде сизальдың 60 хуузун бүлүрүп турар, ында хөвенни, кофени, алмазты, алдынны хөйну бүлүрүп турар. Ынчаарга ол байлактарны ол чурттуң чону эвес, харын даштыкы компаниялар холунда тудуп турар. Англияның Танганьиканы башкарып турар чоруу чурттуң кофе (1960 чылда 25 муң тонна) дээн ышкаш ындыг культураларны бүдүрериниге идигни берип турган. Кылыр ажылдарга ажылчын күжү хаара тудуп алыр сорулга-биле европейжи фермерлер «сквотт системазы» деп адаар үүлдү ажыглап турган, ол чүл дээрге, африкан кижи бичии ынай чер ап алыр, ол черни алганы дээш эжелекчилерге аргажок бичии хөлези ап ажылдап бөөри-дир. Ынчаарга ол ынчаар ажылдап берип турар африканчының өг-бүлезинің кежигүннери чер өзүнге халас ажылдап бөөр ужурлуг. Африканчыларның күш-ажылын ындыг янзы мөлчүп турарының хараазында чер өзүн кижи кайы хире хөй кончааны ап турарын билип алыры берге чүве эвес-тир. Африканың парлалгазының сан-медээлерин өзугаар алырга, европейжи фермер кижиниң чыл бүрүзүнде орулгазы 6 муң доллар чедип турар, ынчаарга африканчы кижинии—150 доллардан эртпес.

Алмаз, алдын, коргулчун, чес-хола тывыжынга даштыкы компаниялар онза хөй кончааны ап турарлар. Чижээлээрге, даштыкы компаниялар ол чурттан 1960 чылда 4,6 миллион фунт-стерлинг деп англи акша түүнүг алмазты, 1,2 миллион фунт-стерлинг өртектиг алдынны сөөртүп алган барган.

Танганьиканың национал байлаан болгаш улузун кам чогу-биле мөлчүп турар чорук ук чуртту аштың болгаш хоозуралдың кыдынга чедирген. Америк Юнайтед Пресс Ин[illegible] агентилелдиң чоокта чаа [illegible] хүлээлгелерни күүседип келген, гу[illegible] РСФСР-[illegible] ЧАА.

бергеге үзүп турар». Колониалдыг өзу-чурумнуң ол чуртка артырган чүвеи чүл дээрге, ол аныяк күрүнеде ам сайзырангай национал үлетпур чок, ында бодунуң өргежок чугула санныг тускай эртемниглери база чок. Амга чедир Танганьикада чаңгыс-даа дээди өөредилге чери чок дээрзин чугаалаарга- ла бо дугайы четчир.

Империалистер Африкада культурлуг рольду ойнап турар дээр дугайында буржуаз пропаганданың чагдынчак бадыткалдарын үстүнде айыткан барымдаалар сойгалап илередип турар.

Колонизаторлар боттарының «буянныг» рольдарын, ылаңгыя Африканың ол-бо чуртунга хамаарышпас чорукту чарлай берген үеде онзазы-биле демдеглээрин орадлажып турарлар. Чижээлээрге, Англияның төп информация бюрозу 1961 чылда «Танганьика: нацияның бодарап турары» деп аттыг номчугаш үндүрген, ында болза англи башкарыкчы бөлүктерниң политиказы дээрге Танганьиканың болдунар-ла дүргени-биле хамаарышпас болурун белеткээринче угланган турган деп ыят чогу-биле бижип турар үүл бар.

А херек кырында чүл дээрге, Англияның чазаа ол чурттуң политика талазы-биле хамаарышпас болурунга бүгү аргалар-биле моондактап, Танганьикага хайгаарал тургузар дугайында дугуржулгага удурланыштыр чуртту эргелеп-башкарарынга үндезин чонну хаара тударынга улуг моондактарны таварыштырып келген. Танганьикага бүгү-ле хоойлужудулга болгаш күүседикчи эргечагырганы англи губернатор боттандырып келген. Аңгы-аңгы үе-чадаларда ол чуртка хоойлужудулга болгаш күүсекчи Төвүлелдер тургулап турган. Ынчалза-даа олар губернаторнуң чанынга чүгле төвүлекчи хүлээлгелерни күүседип келген, гу[illegible] самолчу Кыргыс Сандыжа-тыр.— Бистиң коданда 422 баш хой бар, оларның иштинде төрүүрү 114 баш. Бо-ла ховуда көстүп чоруур хойлар бистиң бригадавыстыы. Аалым луу ол, ында мырыңай чаа чүүк маша-

гелиг турган. Танганьиканың төөгүзүнде бир-ле дугаар хоойлужудулга Төвүлелинче соңгулданы 1958—1959 чылда чоруткан (оон мурнунда ол Төвүлелдерни губернатор томуйлап турган). Демократияга удур соңгулда ситемазын тургусканының түңнелинде, чурттуң чонунуң улуг хөй нуруузу — 9 миллион 250 муң африканчыларның ол Төвүлелге соңгудуп кирген төлөлекчилери чурттуң чонунуң 0,2 хуузу болуп турар 20 муң европейжилериниң төлөлекчилериниң саны-биле дөмей болган. Ынчаарга чүгле ук черде беш чыл иштинде чурттап турар суахили азы англи дылды билир, чылда 75 фунт-стерлинг хире орулгалыг азы кандыг-бир албан дужаалда кирген кижилер соңгулда эргелиг болуп турган. Танганьиканың чонун англичаннар чуртту политика талазыбиле башкарарынга ынчаар киириштирип турганнар-дыр.

Национал-хосталгалыг шимчээшкиннің ыйыышкыны-биле Танганьикага хамаарышпас чорукту тыпсыр ужурга таварышкан колонизаторлар бис ону эки-тура-биле кылган бис деп нүгүл-биле медеглеп турарлар. Ынчалза-даа ол хоозун тоолга кымдаа бүүреевес. Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «Колонизаторлар боттарының тергидээшкининиң узуткаттынар деп оарганын бодап каап, кажар нүгүлдерни кылып турарлар. Олар болза колониялардан оттарывыс үнүп чоруп тур бис дижип тургулаар. Ынчаарга аңаа кым бүүрээрил? Оларны дөмей-ле чүдекбужары-биле оортан үндүр сывыыптар деп чүвени билгеш, ындыг базымны олар кылып турарлар дээрзи кымга тодаргай эвес чүвел».

Танганьиканың хамаарышпас чоруун чарлааны дээрге кижи көөр хөңну чок колониалдыг системаның буурап дүжүп үргүлчүлеп турарының база бир чаа херечизи-дир.

Д. КАСАТКИН.

„Дүжүп бээри кажан-даа орай эвес“

Республиканың бирги шыдыраа чемпионадының узун ооруу, эрткен салыг бүрүзүнде-ле чыырлып орар. Доктаар черге чедир ам-даа беш салыглар киржикчилериниң мурнунда турган. Мастерге кандидат Н. Шишигин биле бирги разрядчы О. Куштааран өске киржикчилерден ушта халыышкаш, доктаар черже 8—8 саннарлыг деп чаржып чоруп орар.

Ынчангаш он бирги салыгда Куштааран — Панаргин, Шишигин — Идам-Сюрюн оларның салыглары кичээнгейниң төвүнге турган. Куштааран салыгның эгезинде-ле инициативаны холга алган, удурланыкчызының туружунче халдап эгелээн. Удатааанда Кызыл чемпионунуң камгалал «шивээзи» буступ дүшкеш, ооның матка олурар апаарга, ол дүжүп берген. Шишигин—Идам-Сюрюн оларның салыының эге көштери ак талага ажыктыг апарган. Шишигин удурланыкчызының ийи оглун база артыкка апкан. Бодааарга, удут ак таланы болу берген, ынчалзажок Идам-Сюрюн дүжүп бербээн. «Дүжүп бээри кай баар, ужур таварышса ол кажан-даа орай эвес!» деп оон шиитпири ындыг. Мастерге кандидат артык күштерин сайгарарына саадай хона бээр орта, оон удурланыкчызы аңы-биле тевезинге деткиткен мерзези-биле Шишигиннин ноянын хөлзеди берген. Шиитпирлиг үеде Шишигин мерзези-биле тевезин алыр ужурга таварышкаш дүжүп берген. Куштааран өске киржикчилерден ушта халыышкаш, доктаар черже 8—8 саннарлыг деп чаржып чоруп орар.